NSF 1908

SOSIALØKONOMEN

Nr. 3 1981 årgang 35

Redaksjon:

Michael Hoel
Arne Jon Isachsen
Morten Reymert
Asbjørn Rødseth

•

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Finn Anonsen
Jarle Bergo
Kristen Knudsen
Knut Arild Larsen
Jørn Rattsø
Henning Strand
Steinar Strøm
Arild Sæther
Aina Uhde
Per Halvor Vale
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038–1624
Utgitt av
Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann:
Nils Terje Furunes

•

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 10 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli og august.
Veiledning for bidragsytere:
Se siste side.

•

Sekretariat:
Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon 20 22 64

Abonnementpris kr. 125,–
pr. år. Enkeltnummer kr. 14,–

INNHOLD

Eurokroner **3**

ARTIKLER

ERIK RANBERG:
Utvikling av langtidsgrensekostnaden innen kraftproduksjonen i perioden 1947 til 1978 ..... **4**

OLAV LJONES:
Friere valg av arbeidstid **11**

PORTRETT

VIDAR RINGSTAD:
Med utkikkspunkt i Bø **20**

DEBATT **23**

BOKANMELDELSER **25**

ANNONSEPRISER (EKSKL. MOMS):

1/1 Side	1 325,–
3/4 side	1 050,–
1/2 side	700,–
1/3 side	500,–
1/4 side	400,–

Farvetillegg: kr. 600,– pr. ekstra farve.

Tillegg for utfallende format: 10%

Bilagspriser oppgis på forespørsel.
Prisene er eksklusive klisjearbeid.
Tidsfrist: Innen 5. i utgivelsesmåneden.
Klisjeraster: Omslag 40 linjer
Innmat 48 linjer
Omslag: 154 gr kunsttrykk.
Innmat: 90 gr Silverstar

Trykt i offsett.
Reklametrykk A.s, Bergen

Arbeids formidlingen

FYLKESARBEIDSKONTORET I AUST-AGDER
SØKER:

Utredningskonsulent

Arbeidsområdet er særlige utredninger, undersøkelser, prognoser og vurderinger vedrørende arbeidskraftspørsmål i fylket som grunnlag for arbeidsmarkedstiltak, etablerings- og lokaliseringssaker, fylkesplanen m.v.

Søkere bør ha høgere utdanning, fortrinnsvis sosialøkonomisk. Søkere med annen god utdanning og relevant praksis kan komme på tale. Praksis fra utredningsarbeid er en fordel. Vi ønsker søkere av begge kjønn.

Stillingen er lønnet i lønnstrinn 18–21/22 i Statens regulativ: (brutto kr. 92 134–107 551/113 735 pr. år).

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til fylkesarbeidssjef Harald Gunvaldsen eller til utredningskonsulent Trond G. Hansen, tlf. 041–26080.

Søknad skrives fortrinnsvis på søknadsskjema som fås ved Arbeidsformidlingens kontorer, og sendes innen 30. mars til:

FYLKESARBEIDSKONTORET I AUST-AGDER
Postboks 368
4801 ARENDAL

FYLKESARBEIDSKONTORET I ROGALAND, STAVANGER
SØKER

Utredningskonsulent (førstekonsulent)

Arbeidsområdet er særlig utredninger, undersøkelser, prognoser og vurderinger vedrørende arbeidskraftspørsmål i fylket som grunnlag for arbeidsmarkedstiltak, etablerings- og lokaliseringssaker, fylkesplanen m.v.

Søkere bør ha høgere økonomisk utdanning, fortrinnsvis sosialøkonom, siviløkonom eller samfunnsgeograf og praksis i statistisk-økonomisk utredningsarbeid. Vi ønsker søkere av begge kjønn.

Nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til fylkesarbeidssjef Sveinung Hetland.

Lønnstrinn 23 (brutto kr. 120 154,– pr. år).

Søknad, som fortrinnsvis skrives på eget skjema som fås ved Arbeidsformidlingens kontorer, sendes

FYLKESARBEIDSKONTORET I ROGALAND,
Postboks 119,
4001 Stavanger, innen 20. mars 1981.

Eurokroner

Med eurokroner menes innskudd i norske kroner i en bank utenfor Norge. Med store og etterhvert økende oljeinntekter, er det ofte snakk om at den norske kronen burde bli en eurokrone. Det innebærer rent praktisk at forholdene legges til rette for friere kapitalbevegelse ut og inn av Norge, og at den norske kronen i større grad blir en internasjonal valuta. Når vi vet at det internasjonale betalingssystem er på gli fra et dollar-reservesystem til et flerreservesystem, kan det synes rimelig at kronen også er med i en slik utvikling.

For den enkelte økonomiske aktør i Norge kan det også synes fordelaktig med et eurokronemarked. I stedet for å legge ut et lån i for eksempel dollar og dermed utsette seg for en valutarisiko, kan man da legge ut et lån i kroner og unngå valutarisiko. Imidlertid vil valutarisiko bare bli unngått dersom man har sine inntekter hovedsaklig i kroner. Dette kunne bety at f.eks. kommuner ville ha interesse av et eurokronemarked idet mange kommuner er nødt til å låne i utlandet og har sine inntekter utelukkende i norske kroner.

En vurdering av ønskeligheten av et eurokronemarked må imidlertid ses ut fra en noe bredere synsvinkel. Spørsmålet er hvordan et eurokronemarked vil virke inn på myndighetenes styring med den innenlandske kredittgivningen og den innenlandske utviklingen i likviditet. I denne forbindelse er det klart at et eurokronemarked vil kunne skape vansker for likviditetsstyringen. For å få belyst poenget skal vi sammenligne med boligmarkedet. Ser vi på f.eks. Oslo er det en gitt boligmasse på et bestemt tidspunkt. Prisen i boligmarkedet er i stor grad bestemt av etterspørselen idet tilbudet i liten grad lar seg forandre på kort tid. Dersom man skal ha markedsklarering kontinuerlig, vil det bety at prisen må svinge sterkt dersom etterspørselen endres. Om man tillot for eksempel 10 000 kapitalsterke amerikanere å gjøre seg gjeldende på boligmarkedet i Oslo i løpet av en ukes tid, er det klart at boligprisene ville stige sterkt. Om det viste seg etter et par års tid at de samme amerikanerne fant ut at det å ha hus i Oslo ikke hadde noe for seg, ville det bety en sterk nedgang i prisnivå i boligmarkedet.

Sammenligningen med valutamarkedet og kronekursen er ikke helt god fordi det her er mulig å variere kronetilbudet på kort sikt. Myndighetene kan ganske enkelt bruke norske kroner til å kjøpe utenlandsk valuta dersom den utenlandske etterspørselen etter kroner øker. Dette vil imidlertid gjøre styringen med likviditeten vanskeligere. Selv om det på kort sikt bare er den innenlandske likviditeten som er av betydning for den norske økonomien, vil det i praksis være vanskelig å vite om en økning av pengemengden blir i Norge eller går til utenlandske banker.

På lang sikt vil dessuten en økning av kronemengden i utlandet kunne virke destabiliserende både på valutakursen og på det innenlandske prisnivå. Utlendinger som ønsker å bli kvitt sine kronefordringer, og dermed tilbyr kroner i markedet, vil være med å legge et press på kronekursen. I praksis vil det kunne ta tid før et slikt økt kronetilbud blir registrert og kan motvirkes ved at myndighetene selger utenlandsk valuta.

I Sveits har man i en periode forsøkt å la pengemengdeveksten være uavhengig av utlendingers etterspørsel etter sveitsisk valuta. Men man fant å måtte gå over til å styre etter valutakursstabilitet fordi en god del av pengemengdeveksten gikk til utlandet. Resultatet var at over en 12 månedersperiode økte de sveitsiske myndighetene pengemengden med over 20%, samtidig som de hadde en målsetting om en inflasjonsrate på 4–5%. Dette var ikke uforenlig fordi hovedtyngden av veksten i pengemengden gikk til utlendinger. Siden utlendingene når som helst kan ønske å veksle om sveitsiske franc til andre valutaer, innebærer imidlertid denne pengepolitikken en potensiell mulighet for en destabiliserende sterk økning av den innenlandske likviditeten i Sveits.

I tillegg til at både valutakurs og inflasjonstakt blir vanskeligere å styre ved å la et euromarked utvikle seg, vil også det innenlandske rentenivå bli følsomt overfor svingninger i eurokronemarkedet. Vest-Tyskland er et eksempel på dette. Her er det snakk om å heve renten på tyske mark for å unngå at tilbudet av tyske mark i euromarkedet blir for stort og dermed presser valutaen ned. Imidlertid vil en hevning av det innenlandske rentenivå være uønsket fordi det har en uheldig virkning på investeringene.

I en samlet vurdering der prisstigning, rentenivå og stabilitet i valutaforhold kommer inn, synes det å være mye som taler for at den norske kronen holder seg innenlands fremfor at den blir en internasjonal valuta.

Utvikling av langtidsgrensekostnaden innen kraftproduksjonen i perioden 1947 til 1978*

AV
CAND.OECON. ERIK RANBERG

Artikkelen omhandler tempoet i vannkraftutbyggingen og rekkefølgen prosjekter har vært satt i drift. Ut fra Statskraftverkenes regnskaper beregnes langtidsgrensekostnad for perioden 1947–78, for Statskraftverkenes vannkraftprosjekter. Ved beregningen tas det hensyn til at kalkulasjonsrenten faller over tid.

Pga. stor variasjon og tendens til fall i langtidsgrensekostnad, synes det som at rekkefølgen kraftverkene har vært satt i drift, ikke har vært optimal.

For å kunne si noe om tempoet for utbyggingen, blir langtidsgrensekostnad sammenliknet med prisen som har vært oppnådd for kraft. Dårlig tilgang på prismateriale førte til at midlere pris til alminnelig forsyning referert kraftstasjonsvegg har blitt benyttet ved sammenlikningen. Denne pris kan anses som et øvre anslag for den pris som har vært oppnådd, da pris for kraftleveranser til kraftintensiv industri ikke er tatt med. Sammenlikningen indikerer at utbyggingstempoet har vært for høyt.

1. Innledning.

Langtidsgrensekostnad (LGK) knyttet til produksjon av kraft kan defineres som kostnaden knyttet til en marginal ekspansjon av kraftforsyningens produksjonskapasitet.

Ved å beregne LGK for tidligere år vil en kunne se om de anlegg som har vært satt i drift har fulgt en optimal investeringsplan m.h.t. rekkefølgen. Med visse reservasjoner som vil bli nevnt senere, kan en slik plan bety at anleggene bygges ut etter stigende kostnader.

For å finne om tempoet i kraftutbyggingen har vært optimalt sammenholdes den pris som har vært oppnådd for kraften med LGK. Et optimalt tempo i utbyggingen krever at prisen for kraften i det første driftsåret er lik det det koster å bygge ut ny kapasitet.

Denne artikkelen er et forsøk på å belyse om disse to betingelser har vært oppfylt ved å ta utgangspunkt i Statskraftverkenes utbygning i etterkrigstiden.

Det kan synes som om krav om marginalitet og optimal utforming av et kraftverk må være strengt oppfylt for at en skal kunne finne LGK. Her vil det bli gjort visse modifikasjoner da en ikke kan regne med at alle kraftverkene som er blitt bygget av Statskraftverkene er marginale. Dette vil bli drøftet i forbindelse med beregningene.

2. Beregningsmetode.

Nåverdien av kostnadene for et prosjekt når en regner med at kostnadene påløper kontinuerlig over tid kan uttrykkes ved:

$$\text{i)}\quad C_i = \int_{T_0}^{T_1+Z} k(t)_i e^{-\rho t} dt + \int_{T_1}^{T_2} d(t)_i e^{-\rho t} dt$$

Definisjon av variable:

C_1 = nåverdi av kostnadene for prosjekt i
$k(t)$ = anleggskostn. på tidspunkt t
ρ = samfunnsmessig kalkulasjonsrente
T_0 = tidspkt. for begynnelsen av investeringene
T_1 = tidspkt. for oppstarting av produksjon fra anlegget
T_2 = tidspkt. for siste bidrag i produksjonen fra anlegget
Z = antall år etter oppstarting det fortsatt er anleggsdrift
$d(t)$ = driftskostnader på tidspunkt t

$(T_1 + Z) - T_0$ kan betraktes som investeringsperioden, mens $T_2 - T_1$ er den økonomiske levetiden for anlegget.

Målingen av de variable kommer vi inn på under avsnittet om datamaterialet.

Av i) ser vi at miljøkostnader ikke blir trukket inn eksplisitt. Grunnen til det er at vi her bare vil se på kostnader som lar seg tallfeste ut fra gitte datakilder. Enkelte miljøkostnader, som erstatninger for erervet grunn og vannfall, vil inngå i anleggskostnadene. Miljøkostnader utover dette vil imidlertid ikke bli trukket inn. For interesserte kan jeg vise til [6] og [7]

* Denne artikkelen er et sammendrag av min spesialoppgave til sosialøkonomisk embetseksamen. Dosent Steinar Strøm har veiledet under arbeidet.

Erik Ranberg tok sosialøkonomisk embetseksamen i 1980. I studietiden arbeidet han bl.a. med energistatistikk i Byrået.

i litteraturlisten. Her finner en forsøk på beregning av miljøkostnader, samt utvikling av relativ pris for naturgoder over tid.

LGK kan som en tilnærmelse settes lik den gjennomsnittlige enhetskostnad i et marginalt anlegg som er optimalt utnyttet (se f.eks. [9] s. 70–79). Dette vil bli benyttet i beregningene.

I vannkraftverk regnes driftskostnadene (d(t)) ofte som konstante, dvs. en kan skrive $d(t) = d\ t\varepsilon(T_1, T_2)$. Ved litt regning vil en da komme fram til følgende uttrykk for kostnadene pr. år.

$$\text{ii)}\quad \frac{\int_{T_0}^{T_1+Z} k(t)_i e^{-\rho(t-T_1)}\,dt}{\frac{1}{\rho}(i-e^{\rho(T_2-T_1)})} + d_1 = Di$$

Vi kan da skrive i) som

$$\text{i')}\quad C_i = \int_{T_1}^{T_2} Di^e\, e^{-\rho(t-T_1)}\,dt$$

dvs. at kostnadene pr. år består av en andel av kapitalkostnadene pluss driftskostnader. Andelen for anleggskostnadene blir uttrykt ved årskostnadsfaktoren

$$\frac{1}{\frac{1}{\rho}(1-e^{-\rho(T_2-T_1)})}$$

som avhenger av kalkulasjonsrenten ρ og anleggets levetid $T_2—T_1$.

Dividerer en årskostnaden med midlere produksjonsevne (x(t)) (se pkt. 3.4) i den betraktede marginale endring av systemet, kommer vi fram til gjennomsnittlig enhetskostnad som altså vil bli brukt som anslag på LGK.

3. Datamaterialet.

Her skal vi gå over til å drøfte hvordan de variable som inngår i LGK-beregningene er blitt tallfestet. Først vil jeg si noe om de anlegg som det er gjort beregninger for.

De prosjekter som inngår har Statskraftverkene stått for byggingen av alene, samt at staten ved NVE står som eneeier av anleggene. Grunnen til denne avgrensningen er vanskeligheter i datamaterialet dersom en også skulle ta med de anlegg der NVE står som deleier. (Ville ha ført til flere tilnærmelser og større muligheter for unøyaktigheter). Konsekvensen av dette er at det blir flere år hvor en ikke får noen LGK-beregning. Ved bare å se på Statskraftverkenes utbygging får en fram hvordan LGK har utviklet seg over tid med den utbyggingspolitikk som har vært ført hos denne ene produsenten.

NVE står for planleggingen av utbyggingen til Statskraftverkene og har hele landet som sitt planleggingsområde. Det er dermed grunn til å vente at de vil planlegge å bygge ut de billigste anleggene først, sålenge deres oppgave er å fremskaffe kraft billigst mulig. De kommunale, private og interkommunale selskapene må nøye seg med de lokale ressurser. Det kan føre til at verk som er dyre i nasjonal sammenheng, blir bygget før andre som er billigere. Følgelig har en at sålenge ikke all planlegging blir foretatt av en sentral instans, så kan en ikke forvente at alle kraftverkene blir satt i drift i kostnadsriktig rekkefølge. De prosjektene som NVE har hatt ansvaret for må en imidlertid forvente blir tatt etter stigende kostnader. Reservasjoner vil bli nevnt nedenfor.

3.1. Investeringsdata.

Investeringstallene er hentet fra statsregnskapet under post 2454, om statens forretningsdrift. Det er plukket ut kapitaltall for hvert anlegg. Tallene er samlet i tabell B som totaltall.

Datamaterialet inneholder en rekke problemer:

a) Fram til 1960 ble tallene gitt på avvikende år. Regnskapsperioden gikk f.o.m. 1/7 t.o.m. 31/6 året etter. Dette har litt å si for deflateringen av investeringstallene da indeksen vil referere seg til kalenderår. Den feil som blir gjort ved ikke å ha full overensstemmelse for de to tidsseriene blir ganske liten, da prisendringene de enkelte år ikke var særlig store for perioden 1945/1960.

b) P.g.a. omlegging til regnskapsår på kalenderbasis i 1960, er det for 1960 regnet med investeringer for tre halvår.

c) Under post 2454 i statsregnskapet er det endel underposter med overskriften «mindre nyanlegg og utvidelser». F.o.m. 1973 gjør disse postene seg spesielt gjeldende. Det gjelder som oftest utbedringer på eldre anlegg. (Tallene er holdt utenfor her).

d) I enkelte år står det minustegn foran noen av kapitaltallene. Mulige forklaringer på dette er;

- Tidligere bevilgede penger som ikke er blitt benyttet er ført tilbake.
- Feil tidligere år.
- Beløp som er blitt ført over fra et anlegg til et annet.

Disse beløpene er trukket fra totaltallene.

e) Tallene som framkommer i tabell B kol. 3, refererer seg til medgått kapital i statsregnskapet.

f) Som kontroll på summen av investeringstallene er St.prp. nr. 1 blitt brukt. Under kapitlet for Statskraftverkene omtales de enkelte anlegg som det bevilges penger til. Når anleggene er ferdig bygget, blir det satt opp en sluttsum for hva anleggene har kostet. Disse summene er brukt til kontrollen.

Visse avvik var det for noen anlegg. Der hvor disse ikke var vesentlige har de blitt godtatt, og jeg har holdt meg til tallene fra statsregnskapet.

Tabell A. *Tilnærmet totalindeks for investeringer i kraftverker. Faste priser. 1978 = 100.*

År	1946	-47	-48	-49	-50	-51	-52	-53	-54	-55	-56	-57	-58	-59	-60	-61
Indeks	11.4	12.6	13.7	14.9	16.5	18.2	19.9	19.6	20.4	20.6	22.2	24.3	24.8	24.6	25.9	26.5

År	-62	-63	-64	-65	-66	-67	-68	-69	-70	-71	-72	-73	-74	-75	-76	-77	-78
Indeks	27.7	28.5	29.5	31.5	33.3	34.2	35.6	38.3	41.7	44.4	46.6	49.6	57.2	62.0	70.2	93.5	100

Tabell B. *Data for årskostnad.*

Navn på kraftstasjon	År for produksjons-start	Midlere prod.evne GWh	Medgått kapital løpende priser 1000 kr.	Medgått kapital faste 1978 priser 1000 kr.	Årskostnad Faste 1975 priser 1000 kr. Fallende rente	Årskostnad Faste 1975 priser 1000 kr. Fast rente 10%
Nore II	1947	320	30 700	257 484	43 823,8	26 263,4
Aura	1956	1 706	328 988	1 734 726	271 620,0	176 942,1
N. Røssaga	1955	1 650	202 903	1 012 070	153 893,6	103 231,2
Haukeli[1])	1957	33				
Osbu	1958	85	51 221	212 708	25 328,8	21 696,2
Innset	1960	410	86 538	350 911	42 213,3	35 793,0
Ø. Røssåga	1961	820	193 622	658 636	79 695,1	67 180,9
			206 572	788 663	92 308,9	80 443,6
Tokke I	1962	2 118	368 000	150 778	139 244,2	117 379,4
Vinje	1965	1 023	216 000	571 710	69 176,9	58 314,5
Songa	1964	585	94 000	248 799	30 104,7	25 377,5
Langvatn	1964	315	107 221	375 760	41 598,8	38 327,6
Straumsmo	1966	590	120 077	399 501	43 858,8	40 749,1
Rana inkl.		1 830	574 338	1 663 981	173 893,9	169 726,1
Bjerka	1972	122				
Trollheim	1971	743	217 271	632 596	65 816,9	64 524,9
inkl. Gråsjø		71				
Børte	1969	115	51 000	86 068	9 579,4	8 779,0
Lio	1969	256	56 000	94 506	10 518,6	9 639,7
Skjomen		740	747 354	1 395 291	142 319,8	142 319,8
inkl. Båtsvatn	1977	≈ 135				
Mauranger	1974	1 180	486 296	1 023 578	194 404,9	104 404,9
inkl. Jukla		15				
Leirdøla	1978	≈ 490	252 847	310 881	31 709,9	31 709,9

[1]) Residualbestemmelsen av Haukeli medførte et urealistisk høyt tall slik at den ble holdt utenfor LGK-beregningene.

g) For prosjekter der det inngår flere kraftstasjoner, kan det oppstå fordelingsproblemer av investeringstallene på kraftstasjoner, når investeringene er gitt for prosjektet under ett. Dette gjaldt for Tokkeverkene spesielt. Det ble foretatt en beregning ved fordelingen ut fra sluttrapport og anleggstid.

h) Ved et par av LGK-beregningene er det flere stasjoner som går under ett. Det gjelder Trollheim inkl. Gråsjø, Rana inkl. Bjerka, Mauranger inkl. Jukla og inkl. Båtsvatn. Grunnen til at disse er parvis regnet sammen, er at ut fra tilgjengelig regnskapsmateriale er det ikke mulig å skille dem.

i) Ranaverkene er ekskl. 4 aggeregat som ble påbegynt 1977.

3.2 Driftskostnader.

Iflg. Statens Energiråd 1969 om anslag for driftskostnader antok en at de utgjorde 1% av anleggskapitalen. Denne prosentsats ble endret til 0.5% i 1978.

3.3 Økonomisk levetid.

Jeg bygger her på uttalelser fra Statens Energiråd (1969) hvor den settes til 40 år.

3.4 Midlere produksjonsevne.

Denne framkommer som et gjennomsnitt av produksjonen over flere år i de enkelte verk. For

[1] Tabell C. *LGK: referert kraftstasjonsvegg, fallende kalk.rente, øre/kWh.*

År	1947	-55	-56	-58	-60	-61	-62	-64	-65	-66	-69	-71	-72	-74	-77	-78
LGK	13.75	9.33	15.92	29.8	10.36	9.33 11.26	6.61	13.21 5.17	6.80	7.43	8.37 4.13	8.09	8.91	8.78	16.34	6.50

[1] Tabell D. *LGK: referert kraftstasjonsvegg, konstant kalk.rente 10%.øre/kWh.*

År	1947	-55	-56	-58	-60	-61	-62	-64	-65	-66	-69	-71	-72	-74	-77	-78
LGK	8.25	6.29	10.42	25.68	8.77	8.23 9.86	5.75	12.23 4.36	5.73	6.94	7.67 3.78	7.97	8.74	8.78	16.34	6.50

[1] De år hvor det står to tall er enten to kraftverk satt i drift eller det foreligger to ulike regnskapstall for det samme prosjekt, se tabell B.

kraftverk som er satt i drift i 1977 og senere, er produksjonsevnen basert på opplysninger om antatt brukstid og installert ytelse. Tallene i tabell B kolonne 2 er oppgitt av NVE.

3.5 Kalkulasjonsrenten (ρ)

Hva angår det teoretiske innholdet av kalkulasjonsrenten vil jeg vise til [3] og [1].

Kalkulasjonsrenten er en slags tenkt likevektspris for kapitalens avkastning og konsumets vekst langs en referansebane. Kort kan en si at kalkulasjonsrentens størrelse gir et uttrykk for avveining mellom løpende og fremtidig forbruk og for hvordan en vurderer avkastningen av nye investeringer.

Tallfestingen av ρ kan gjøres på to måter.

a) Direkte anslag. Ved anslag på subjektiv rente, grensenytte fleksibilitet og konsumets vekstrate langs referansebanen, kommer en fram til et anslag på kalkulasjonsrenten.

b) Den andre måten, som vi skal basere oss på her, kalles indirekte anslag. Her tar en utgangspunkt i realiserte størrelser for kapitalens avkastning i økonomien. Denne fremgangsmåten innebærer den relativt strenge forutsetning at den utviklingsbane vi har hatt i økonomien har vært tilnærmet optimal.

For anslag på realisert kapitalavkastning i økonomien skal vi basere oss på [9]. Renten (ρ) vil bli satt med 5 års intervaller som det aritmetiske gjennomsnitt av gjennomsnittlig kapitalavkastning i norske industrisektorer. For de enkelte perioder gir dette ρ lik 16% i perioden 1950–55, 12% i perioden 1956–60 og 11% i perioden 1961–65. Det betyr at for noen prosjekt varierer renten over tid.

F.o.m. 1975 t.o.m. 1978 regnet Finansdepartementet med en kalkulasjonsrente på 10%. Denne skal vi la gjelde for perioden 1966–78. For gjenoppbyggingsperioden 1945–49 settes renten til 17%.

Vi får dermed at kalkulasjonsrenten avtar over tiden. Det kan forklares med kapitalens avtakende utbytte ettersom realkapitalen vokser. For å nøytralisere virkningene av en fallende rente på investeringskostnadene vil LGK også bli regnet ut med fast kalkulasjonsrente lik 10% for hele perioden 1945–79. En får da rendyrket en bestemt utvikling for LGK, som ikke kan forklares ved endring i kalkulasjonsrenten.

3.6 Indeks for deflatering av investeringsdata.

For deflatering av kapitaltallene er det brukt en indeks bygget opp fra nasjonalregnskapet (NR) av tall for investeringer i elektrisitetsforsyningen. Det må gjøres oppmerksom på følgende:

a) Investeringstall fra før 1967 omfatter både nyinvesteringer og reparasjoner. En får dermed ikke en helt identisk indeks for hele perioden da mengdegrunnlaget endres noe i 1967.

b) Gruppene for investeringer i kraftforsyningen (i NR) er her veid sammen til en felles indeks, gitt i tabell A. Vi merkes oss at kraftverksinvesteringene har vokst i nesten hele etterkrigstiden, spesielt sterk har veksten vært de siste 10 år.

c) Prisnivået for 1940–45 er satt til nivået i 1946, p.g.a. mangel på data. For 1978 ble prisstigningen satt til 6.9% med utgangspunkt i engrosprisindeksen for vareinnsats i bygg, anlegg og elektriske maskiner. [Hensyn tatt til pris- og lønnsstoppen fra 1/9–78].

I tabell B er de innsamlede data stilt opp.

I de tilfellene der to stasjoner er slått sammen i et felles investeringstall, er startåret for produksjonen satt til det året den siste av de to ble satt i drift.

Årskostnaden framkommer som medgått kapital i faste priser multiplisert med årskostnadsfaktoren (jfr. 1. avsnitt s. 3).

I tabell C og D er LGK satt opp med h.h.v. fallende og konstant kalkulasjonsrente for de årene det er beregning for.

Av tabellene C og D ser en at LGK varierer over tid. For om mulig å kunne si noe om trenden for LGK er det foretatt en regresjon m.h.p. tiden for bestemmelse av koeffisientene i en likning på lineær form som

$$LGK = bt + a$$

der t er tiden, og b og a koeffisienter.

Av tallene i tabell C får en a = 10.53 og b = − 0.12 (dvs. når kalkulasjonsrenten er fallende). Dette indikerer at utbyggingen har vært foretatt slik at kostnadene har falt over tid. Det er imidlertid nødvendig med visse reservasjoner.

– Det er relativt få observasjoner, en hel del kraftverk hvor NVE er medeier er ikke tatt med.

– Det er stor varians i observasjonene.

Foretar en samme regresjonen på materialet med fast kalkulasjonsrente (tabell D) på 10% får en b = 0.015, dvs. en svak tendens til at LGK har steget etterhvert som det har blitt bygget ut. Estimatet for b er imidlertid ikke signifikant forskjellig fra null.

Dette er en overraskende svak kostnadsutvikling idet en skulle ha ventet stigende kostnader etterhvert som vassdrag bygges ut.

Til tross for muligheten av tekniske endringer som kan dempe en ellers ventet kostnadsstigning, må konklusjonen inntil beregninger for teknisk framgang som kan gi en annen konklusjon, bli at rekkefølgen for igangsettelsen av kraftverk ikke kan ha vært optimal da LGK varierer så mye over tiden, selv når kalkulasjonsrenten holdes fast.

Før en konkluderer med at prosjektrekkefølgen er uoptimal, må følgende to forhold understrekes:

– Geografiske forhold. P.g.a. at samkjøringsnettet ikke har vært fullt utbygget over hele landet i hele perioden har kraftanleggene måttet plasseres der etterspørselen har vært. Om den utbyggingspolitikk som har vært ført har vært riktig, vil en bedre få rede på dersom en regnet LGK inklusive overføringsanlegg.

– Teknisk framgang. Over så pass lang periode som vi her betrakter, må en regne med betydelig teknisk framgang hva angår bygg og anleggsteknikk samt innen selve produksjonen av elektrisk kraft. Teknisk framgang fører isolert sett til et press nedad i kostnadene ved at prisen på anleggsarbeid faller i forhold til andre priser. På den annen side er anleggsarbeid en arbeidsintensiv operasjon. Stigende reallønnssatser trekker kostnadene opp. Uten å kunne basere meg på beregninger for tekniske endringer, virker det neppe trolig at det alene skal kunne forklare den noe uregelmessige utviklingen i LGK.

4. Pris på elektrisk kraft sammenlignet med LGK.

I dette avsnittet vil vi foreta en sammenligning mellom den pris som har vært oppnådd for elektrisk kraft og LGK.

Tabell E.

År	Øre/kWt, sentralt leveringssted	Øre/kWt, kraftstasjon inkl. el.avgift
	KOL: 1	KOL: 2
1938	0.98	0.78
–48	1.00	0.80
–49	1.17	0.94
–54	1.50	1.25
–56	2.01	1.66
–64	2.22	1.88
–65	2.42	2.04
–67	2.67	2.24
–71	2.93	2.54
–73	3.23	2.78
–75	3.88	3.60
–76	4.50	4.14
–77	4.95	4.56
–78	5.94	6.75

Ved prissetting av kraft bør prisen til enhver tid settes så lavt at den gitte kapasitet blir fullt utnyttet. En høyere pris vil føre til sløsing i form av uutnyttede kapasiteter som ikke har annen anvendelse. Ved en lavere pris ville en måtte få rasjonering. Prisenes oppgave i alminnelighet er å klarere markedet. Prisene kan og bør i dette marked p.g.a. skiftende etterspørsel, variere over året. Dersom årsgjennomsnittet ligger under LGK kan en ut fra dette konkludere med at den kapasitet en har ikke er optimal, men er for stor (gitt at det heller ikke finner sted rasjonering). I tilfelle med pris større enn LGK og kapasiteten nyttes fullt ut, vil kapasiteten være for liten, se (8).

4.1 Priser på elektrisk kraft.

Da det for LGK kun er tatt med kostnadene i forbindelse med selve kraftanlegget, må kraftprisene referere seg til kraftstasjonsvegg.

Fra NVE ble det oppgitt beregnet pris til *alminnelig* forsyning levert sentralt leveringstid med brukstid 6 000 timer. Her inngår transformeringskostnader og overføringskostnader. Prisene er gjengitt i Tabell E, kolonne 1. Det er i disse prisene ikke tatt hensyn til prisen(e) for kraft til kraftkrevende industri. Kraftleveransene til kraftkrevende industri utgjorde mellom 60 og 40% det enkelte år av de totale kraftleveranser fra Statskraftverkene.

Tabell F. *Midlere pris på kraft i faste 1978 priser. Alminnelige forsyning.*

År	1947	–48	–49	–50	–51	–52	–53	–54	–55	–56	–57	–58	–59	–60	–61	–62	–63
Øre/kWt ...	3.79	3.92	4.61	4.37	3.98	3.64	3.57	4.33	4.28	5.48	5.32	5.09	4.97	4.97	4.84	4.59	4.47
År	–64	–65	–66	–67	–68	–69	–70	–71	–72	–73	–74	–75	–76	–77	–78		
Øre/kWt ...	4.80	5.00	4.85	5.09	4.92	4.78	4.32	4.61	4.29	4.37	4.00	4.63	4.88	4.93	6.75		

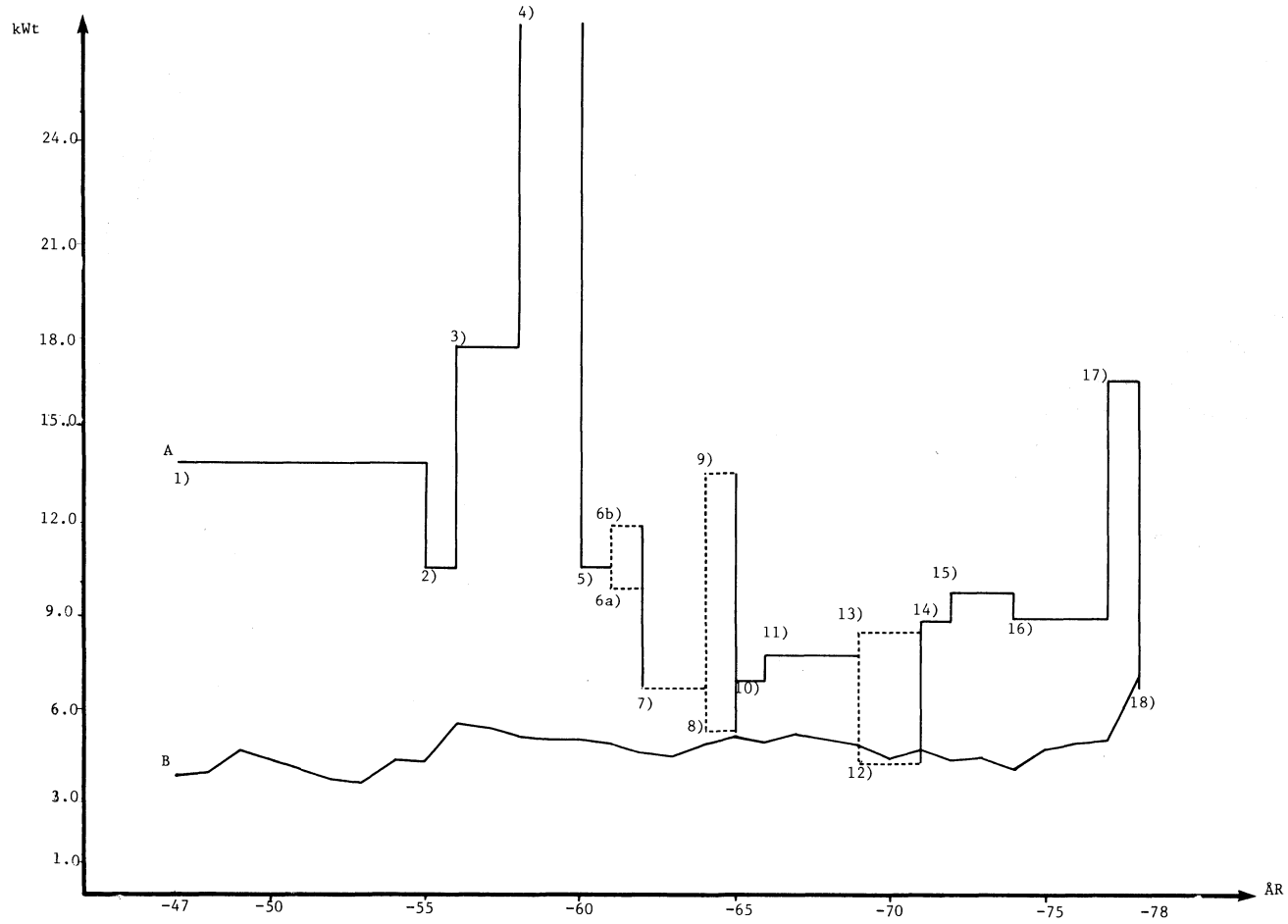

1) Nore 2
2) Nedre Rossåga
3) Aura
4) Osbu (29,80 øre)
5) Innset
6a), 6b), Øvre Rossåga
(forskjellige regnskapstall)
7) Tokke I
8) Sogna
9) Langvatn
10) Vinje
11) Straumsmo
12) Lio
13) Børte
14) Trollheim inkl. Gråsjø
15) Rana inkl. Bjerta
16) Mauranger inkl. Jukla
17) Skjomen inkl. Båtsvatn
18) Leirdøla.

Kurvene: A er LGK med fallende kalkulasjonsrente
B er «midlere pris» (Alminnelig forsyning)
Faste priser, 1978 = 100.

En midlere pris for *samlet* kraftleveranser fra Statskraftverkene for hele perioden 1945–1978 var umulig å fremskaffe uten å måtte gå gjennom de enkelte kraftkontrakter til kraftkrevende industri. Det ble ikke gjort i denne oppgaven.

Den prisen på kraft som skal brukes her ved sammenlikning er beregnet ut fra *midlere pris til alminnelig forsyning*. I St.prp. nr. 85 (1973–74) blir det for opptransformering beregnet et tillegg på 5%, for overføring inntil 50 km regnes 12% tillegg og for nedtransformering 8%. Disse prosentsatsene gjelder for leveranser til storindustri og vil være noe høyere ved leveranser til alminnelig forsyning p.g.a. bl.a. ulik brukstid. Det vil likevel bli brukt her i mangel av noe bedre. Det følger derfor at anslaget for midlere pris her vil bli meget grovt, og kan ansees som et «øvre» anslag for den «riktige midlere pris», trolig *langt* høyere enn den «riktige midlere pris».

For å komme fram til den pris som skal sammenliknes med LGK må avgifter betalt av produsenter tas med. Siden formålet med sammenlikningen pris og LGK er å undersøke om produsentbeslutninger er optimale, må alle priser være produsentpriser. Midlere pris for elektrisk kraft inklusive el.avg. er gitt i kolonne 2, tab. E. Merverdiavgift er *ikke* med siden denne avgiften utelukkende er en forbruksskatt. Det kan her nevnes at dispensasjoner med redusert avgift er innrømmet for visse industrier. Det vil det ikke bli tatt hensyn til her. Avgiften var 0,1 øre/kWt fra 1951 t.o.m. 1956, 0,2 øre/kWt fra 1957 t.o.m. 1969, 0,4 øre/kWt i perioden 1970 t.o.m. 1973, 1,0 øre/kWt fra 1974 t.o.m. 1977 og fra og med 1978 utgjør den 2,0 øre/kWt. Som en tilnærming er det lagt til avgift for 50% av leveransene de enkelte år, og 100% for leveransene i 1978, da alt elektrisitetsforbruk ble pålagt avgift fra dette år.

Til deflatering av prisene til faste 1978 priser er konsumprisindeksen blitt brukt. De priser som skal brukes til sammenligning med LGK er gjengitt i tab. F.

I diagram 1 er LGK og prisen for kraft tegnet inn h.h.v. kurve A og B. Siden kalkulasjonsrenten faktisk har falt over tid, vil den faktiske og relevante LGK være den som refererer seg til en fallende kalkulasjonsrente.

Sammenligningen viser at LGK har ligget høyere enn prisen som har vært oppnådd i markedet. Dette indikerer at tempoet i utbyggingen har vært for høyt og at en har hatt en overkapasitet i kraftproduksjonen. Siden el-prisene refererer seg til kraftleveranser til alminnelig forsyning og altså ikke inkluderer leveranser til kraftintensiv industri som får kraften langt billigere, er prisanslaget langt *høyere* enn den faktiske gjennomsnittspris.

Ut fra tallmaterialet som her er presentert, kan vi her til slutt oppsummere tre konklusjoner;

1) De kraftverker Statskraftverkene har stått for byggingen av, er neppe blitt utbygd etter stigende kostnader.

2) Prisen på kraft har ikke vært høy nok til å dekke hva ny kraft koster.

3) Sammenlikning av pris på kraft og LGK indikerer et for høyt utbyggingstempo i kraftforsyningen.

LITTERATUR:

(1) Ida Helliesen: «Den samfunnsøkonomiske kalkulasjonsrenten», *Sosialøkonomen* nr. 3, 1975.
(2) James Henderson og R. E. Quandt: *«Microeconomic Theory»*, McGraw-Hill, New York 1958.
(3) Leif Johansen: *«Investeringskriterier fra et samfunnsøkonomisk synspunkt»*, Finansdepartementet 1967.
(4) Leif Johansen: *«Samfunnsøkonomisk lønnsomhet»*. IØI rapport nr. 1, 1977.
(5) Leif Johansen og Aage Sørsveen: *«Notater om måling av realkapital og produksjonskapasitet»*. Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt 14.04.66.
(6) Asbjørn Rødseth: *«Vurdering av investeringar i kraftforsyningen»*. Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt 7.05.75.
(7) Asbjørn Rødseth og Steinar Strøm: «Kritiske merknader til norsk energipolitikk», *Sosialøkonomen* nr. 9, 1974.
(8) Steinar Strøm: *Elektrisitetsøkonomi»*. Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt 20.09.1979.
(9) Steinar Strøm: *«Kapitalavkastning i norske industrisektorer for perioden 1950–1963»*, Særtrykk nr. 39 fra Sosialøkonomisk Institutt.
(10) St. meld. nr. 42 (1978–79): *«Om energiøkonomisering»*.
(11) St. prp. nr. 85 (1973–74): *«Statskraftverkenes leveringer. Kraftpris og leveringsvilkår»*.

BOKANMELDELSER

Forts. fra side 31

kunne skape forventninger om en devaluering av landets valuta, eller landets valuta vil forventes å depresiere hvis det har flytende valutakurser. Bare dersom forventede relative inflasjonsrater fullt ut avspeiler forventet utvikling i relative kursforhold kan en si at det er realrentene som vil være bestemmende for kapitalbevegelsenes retning.

Kapitlet om terminmarkedet er som nevnt innledningsvis skrevet en del om. Ved utarbeidelsen av et kapittel som dette vil en forfatter stå overfor en avveining om hvor høyt presisjonsnivå en skal legge seg på mot å gjøre fremstillingen forståelig for folk med lite eller ingen forkunnskaper om emnet. Munthe har lyktes i å gjøre stoffet mer forståelig enn det jeg har sett i andre lærebøker. Etter min vurdering legger han imidlertid i fremstillingen for stor vekt på den betydning kursforventninger har for bestemmelsen av terminkursen. Det er rentedifferansene mellom to valutaer som er avgjørende for forholdet mellom valutaenes termin- og spotkurs. Rentedifferanser vil imidlertid bl.a. også kunne reflektere forventninger i kursutvikling. I den grad dette er tilfellet vil en således kunne si at en valutas overkurs/underkurs på termin også sier noe om forventningene om endringer i spotkursen. I kapitlet savnes ellers en klarere definisjon av swap og en nærmere drøfting av hvordan dette instrumentet benyttes ved lånetransaksjoner norske banker imellom og benyttes av sentralbanker som et likviditetspåvirkende virkemiddel overfor bankene. Endelig kunne det vært nevnt at norske (og utenlandske) banker også kurssikrer netto termin kjøp av valuta ved å ta opp ordinære valutalån i utlandet og veksle provenyet om til kroner. En har dermed en sammenheng mellom endringer i strømmen av transaksjoner på terminmarkedet og bankenes likviditetssituasjon.

En fyldestgjørende behandling av terminmarkedet vil kreve en betydelig utvidelse av kapitlet. Hvis det ved senere revisjoner av boka skulle bli aktuelt å dele den opp i to bind, som foreslått av Einar Forsbak i en omtale av boka i Aftenposten, kan en slik utvidelse vurderes.

Det oppstår stadig noe nytt på penge, kreditt og valutaområdet. I 1980 ble det f.eks. foretatt endringer i norsk rentepolitikk, og obligasjonsmarkedet er liberalisert. På disse feltene er utviklingen allerede i ferd med å løpe fra boka. Dette vil sikkert også skje på andre felter innen emneområdet. Dette alene tilsier at det i fremtiden sikkert vil bli foretatt nye revisjoner av boka. Den utbredelse første utgaven av Munthes bok synes å ha fått som lærebok viser klart at den har fylt et behov for en norsk innføringsbok i pengeteoretiske emner. Annen utgaven kan også anbefales brukt til å dekke det samme behov.

Steinar Juel

Friere valg av arbeidstid*

AV
FORSKER OLAV LJONES,
STATISTISK SENTRALBYRÅ.

Er det mulig å hente velferdsgevinster ved å la arbeidstakere i større grad enn nå få velge mellom arbeid og fritid?

Det kan se ut som det er sterke ønsker om større adgang til å velge redusert arbeidstid. Utviklingen viser også at det er en sterk økning i bruken av deltidsarbeid. Det er hovedsakelig kvinner som idag arbeider på deltid.

Det er mange motforestillinger som kan reises mot økt adgang til valg av arbeidstid. Hensynet til bedriften og andre arbeidstakere må trekkes inn i vurderingene. Det blir også gitt en oversikt over noen samfunnskonsekvenser av økt adgang til valg av arbeidstid. Folks reelle valgmuligheter når det gjelder arbeidstid blir også sett i sammenheng med inntektsfordeling og fordelingspolitikk.

1. Innledning

Som det vil gå fram av innkallingen til dette møtet er noe av bakgrunnen for mitt foredrag det forhold at det ser ut til at det ut fra økonomisk teori bør være velferdsmessige gevinster å hente ved å åpne for større adgang enn det vi har idag til individuelt valg av arbeidstid. Mange arbeidstakere ønsker seg andre arbeidstider enn de arbeidstider som de har. Andre personer kunne ønske seg arbeid, men velger å stå utenfor arbeidsstyrken på grunn av at de ikke får arbeid med den arbeidstid som de ønsker.

I den enkle teorien for tilbud av arbeid som vi kjenner fra pensum for økonomer, er tilbudet tenkt som en kontinuerlig variabel. Med utgangspunkt i dette tankeskjema kan vi si at hvis en arbeidstaker må akseptere en annen arbeidstid enn den ønskede – så lider vedkommende et velferdstap. Hvis vi nå videre betrakter arbeidstakerne uavhengig av hverandre, vil en se at for samfunnet som helhet vil det være velferdsmessig best at hver enkelt arbeidstaker får realisert en arbeidstid som er lik den enkeltes ønskede arbeidstid. Det kan være grunn til å understreke at dette enkle tankeskjema gir som konklusjon at enhver binding på arbeidstider, som bringer arbeidstakere vekk fra sin ønskede arbeidstid medfører et velferdstap ikke bare for den enkelte, men også et velferdtap for samfunnet som helhet. Den problemstilling som jeg har tenkt å drøfte nærmere i dette foredrag er om det er mulig for oss å hente ut velferdsgevinster – mer eller mindre gratis – ved å la den enkelte arbeidstaker i større grad enn nå få bestemme sin egen arbeidstid.

Før jeg går nærmere inn på de enkelte momenter, vil jeg gjerne få nevne at denne tanken om at det skal være mulig å hente velferdsgevinster ved i større grad la folk få velge sin arbeidstid, ikke er noen ny tanke, men at det heller ikke er noen tanke som fullt ut er akseptert. Noen blir umiddelbart skeptiske til slike ideer, muligens fordi de ser det som en karrikatur av et arbeidsliv hvor arbeidstakerne kommer og går til enhver tid uten restriksjoner. Det kan være grunn til å skyte inn at økt adgang til valg av arbeidstid ikke behøver ha så vidtrekkende konsekvenser, det kan være tale om en begrenset og kontrollert adgang til noe større valgfrihet enn vi har idag. Andre kan bli skeptiske til tanken om økt valgfrihet fordi et slikt arbeidsliv ikke behøver innebære økt reell valgfrihet for alle. En kan være bekymret fordi en tror at et slikt system ikke vil ha en ønsket virkning for likestillingen mellom kjønnene.

Når det gjelder tidligere drøfting av friere valg av arbeidstid, er det naturlig å vise til det arbeid som professor Tor Rødseth gjorde for Regjeringens Langtidsprogram 1974–77 (spesialanalyse 5). Dette kan kanskje sies å være et pionerarbeid når det gjelder denne problemstilling. Noe senere kom

---

Olav Ljones tok sosialøkonomisk embetseksamen i 1970. Han har arbeidet med arbeidsmarkedsforskning i Sosiodemografisk forskningsgruppe, Statistisk Sentralbyrå siden 1971. I perioden 1979–80 engasjert av Kommunaldepartementet som sekretær for et utvalg som har hatt til oppgave å utrede mulighetene for økt adgang til å velge mellom arbeid og fritid.

* Innlegg på møte i Norske Sosialøkonomers Forening 17/11 1980.

Gøsta Rehn i Sverige med sitt innlegg «Flextid och flexliv» (gjengitt i Ekonomisk debatt 1975).

Som en form for oppfølging av disse ideer ble det i Norge høsten 1978 oppnevnt et offentlig utvalg som fikk til oppgave å utrede mulighetene «for at arbeidstakere som ønsker det i større grad skal kunne få velge mellom arbeid og fritid». Formann i dette utvalg har vært Tor Rødseth. Min kontakt med problemstillingen har jeg hatt som sekretær for dette utvalg. Utvalget har avsluttet sitt arbeid og innstillingen foreligger som NOU 1980:52, Valg av arbeidstid.

2. Om arbeidstider og ønsker om arbeidstider i markedet

Innledningsvis kan det være grunn til å minne om at det kan være store forskjeller mellom arbeidstakere når det gjelder deres mulighet til selv å bestemme sin arbeidstid. Vi har på den ene siden grupper av selvstendige yrkesutøvere som langt på vei kan bestemme sin arbeidstid – i allefall i prinsippet. Til den annen ytterlighet kan vi regne lønnstakere som arbeider på arbeidsplasser med en klart opptrukket arbeidstid og kanskje også med en streng tidskontroll. Uten at vi direkte har tallfestet det, vil vi tro at store grupper av lønnstakere føler at de har liten eller ingen mulighet til å påvirke sin arbeidstid. Dette gjelder først og fremst innenfor hver enkelt jobb. Hvis en ser på de faktiske arbeidstider (timer pr. uke) slik vi kan observere dem i Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), vil vi se at disse varierer ganske mye i markedet. I tillegg til den valgfrihet med hensyn på arbeidstid enkelte kan ha i sin jobb, kan vi også si at arbeidstakerne kan oppnå en form for valgfrihet med hensyn på arbeidstid, ved å velge mellom jobber, eller mellom delmarkeder på arbeidsmarkedet.

Jeg vil ganske kort forsøke å trekke ut enkelte hovedpunkter av den informasjon vi har om arbeidstider i markedet. Jeg skal i det følgende benytte betegnelsen deltid om en arbeidstid kortere enn normal arbeidstiden (full arbeidstid, heltid). I Byråets Deltidsundersøkelse fra 1978 benyttes stort sett 35 timer pr. uke som grense for deltid.

Hvis en tar for seg fordelingen av arbeidstider i markedet vil en se at det er en ganske betydelig spredning. Omkring 60% av de sysselsatte har en arbeidstid på 40 timer og over pr. uke, og altså omkring 40% har en arbeidstid på under 40 timer.

Fra Deltidsundersøkelsen 1978 får vi opplysninger om de som arbeider på deltid. Av ialt 1,9 millioner personer som var sysselsatt, var det 439 000 personer som var sysselsatte i deltidsarbeid. Dette betyr at noe under 25% av den totale sysselsetting arbeidet på deltid. På grunn av den kortere arbeidstiden for deltidsansatte, utgjør selvfølgelig timeverkene utført av de deltidsansatte en noe mindre andel av de totalt antall utførte timeverk. Av totalt antall utførte timeverk i Norge, ble omlag 11% utført av deltidssysselsatte (1978). Dette kan kanskje være et grovt mål for deltidssysselsettingens bidrag til den samlede produksjon.

Omfanget av deltidsarbeid er som ventet mye større blant kvinner enn blant menn. Av de sysselsatte menn var det ikke mere enn 5% som arbeidet på deltid, mens det var hele 51% av de sysselsatte kvinner som arbeidet på deltid. Vi vil også kunne se at deltidsarbeid er særlig vanlig blant de gifte kvinner.

Det er også klart at utbredelsen av deltidsarbeid har økt ganske betraktelig de siste årene. Tall fra AKU for perioden 1972–1978 viser at andelen som arbeider på deltid har økt.

Vi kan også se at deltidsandelen varierer mellom næringene. Høye andeler deltidssysselsatte finner vi i flere av de tjenesteytende sektorer (offentlig og privat tjenesteyting med 35% av de sysselsatte på deltid, varehandel, hotell og restaurantnæring har 32% på deltid). En næring som har relativt liten andel av de sysselsatte på deltid, er industri og bergverk, hvor det ikke er mer enn 12% av de sysselsatte som arbeider på deltid (6% av timeverkene er utført på deltid). Innenfor industrinæringen er det imidlertid store variasjoner i andelen som arbeider på deltid. I produksjonen av tekstilvarer er det f.eks. hele 40% deltidssysselsatte.

Noe av økningen i deltidssysselsetting totalt sett skyldes at næringer med høy andel deltidssysselsetting, har økt sin sysselsetting sterkere enn andre næringer. Det er imidlertid verdt å merke seg at det også har vært en økning i deltidssysselsettingen innenfor alle næringer.

Et spørsmål som stadig blir reist er om «deltidsmarkedet» har utviklet seg til å bli et eget delmarked, eller segment som enkelte vil kalle det. Tallmaterialet fra Deltidsundersøkelsen viser at på mange måter skiller de deltidssysselsatte seg ut fra de heltidssysselsatte. Vi har også sett at andelen som arbeider deltid varierer betraktelig mellom næringene.

For kvinner vil vi se at:

- andelen som arbeider deltid varierer med alder og er lav blant de yngste
- andelen som arbeider deltid varierer med utdanning og er høyest blant de med kort utdanning
- andelen som arbeider på deltid varierer med barnetall og alder på yngste barn, og er lavere for de som ikke har barn i husholdningen, sammenlignet med de som har barn i husholdningen
- andelen som arbeider deltid kan se ut til å variere med ektefellens inntekt, slik at andelen av de sysselsatte som arbeider på deltid er høy når ektefellens inntekt er høy
- andelen som arbeider deltid synes å være lavere i det en kan kalle ledende yrker. Dette kan se ut til å gjelde alle sektorer.

Disse konklusjonene er trukket på grunnlag av ytterst enkle analyser av toveistabeller og andre

konklusjoner kan dukke opp ved analyser som bedre tar hensyn til samspill mellom variablene.

Noen samlet oversikt over arbeidsmiljøet for de deltidssysselsatte har vi ikke. Arbeidsmiljøundersøkelser for enkelte sektorer (hotell og restaurant, og varehandel) kan tyde på at et relativt belastende arbeidsmiljø i disse sektorer, ofte blir følt som mindre belastende av de deltidsansatte enn av de heltidsansatte. Dette kan vel være rimelig da den tiden som en er utsatt for arbeidsmiljøpåvirkninger er kortere for deltidsarbeidstakere enn for de som arbeider på heltid. På den annen side skal en ikke se bort fra motsatte effekter ved at den kortere arbeidstiden til deltidsansatte kan føre til et mer oppjaget tempo, noe som kan virke negativt inn på arbeidsmiljøet.

Noen entydig konklusjon om deltiden tilhører et eget delmarked vil jeg ikke forsøke meg på – tildels fordi jeg mangler en klar definisjon av hva et delmarked er. Det kan likevel være grunn til å trekke fram at deltiden ikke er spredt jevnt utover hele arbeidslivet, men at det likevel finnes deltid i så mange deler av arbeidslivet at det neppe kan være hensiktsmessig å snakke om et sterkt avgrenset delmarked for deltid. Det er imidlertid også grunn til å trekke fram den avgrensing en har i bruk av deltid, som består i at deltid hovedsakelig blir benyttet av kvinner og svært lite av menn.

Det knytter seg som rimelig kan være, en del interesse til sammenhengen mellom deltidsarbeid og arbeidsdelingen mellom menn og kvinner. I Sverige har en hatt en tildels intens debatt om deltidsarbeidet, og særlig om utviklingen av det kan sies å ha fremmet likestillingen mellom kjønnene eller ikke. Resultater fra tidsnyttingsundersøkelser viser at arbeidsdelingen i husholdningene er meget skjev i gjennomsnitt. Yrkesaktive kvinner får en meget lang samlet arbeidsdag (tid til inntektsgivende arbeid pluss tid til husarbeid). Det ser ut til at den tid mannen bruker til husarbeid påvirkes lite av om kona er yrkesaktiv eller ikke. Tall fra Sverige kan tolkes dit at det forhold at kvinnen arbeider deltid, har liten virkning på mannens tid brukt til husarbeid, mens heltidsarbeid for kvinnen har større virkning på mannens husarbeid.

Til tross for at en sterk økning i deltidssysselsettingen ikke har resultert i det en kan kalle full likestilling på arbeidsmarkedet, tror jeg en må være varsom med å trekke den konklusjon at deltiden har motvirket likestillingen. Tross alt har det gitt kvinner en større yrkesdeltaking enn uten bruk av deltid – og dermed en større kontakt med yrkeslivet. Deltiden har imidlertid kanskje i liten grad påvirket arbeidsdelingen i husarbeidet – i allefall målbart til nå.

Jeg har tidligere omtalt den sterke økningen som har funnet sted i deltidssysselsettingen. Stadig flere personer arbeider med redusert arbeidstid. En kunne kanskje spørre seg om vi ikke har nådd langt nok i valgfrihet. Det kan kanskje i denne sammenheng være av interesse å se på hvordan arbeidstakere og andre vurderer arbeidstidene. Noen tall for dette kan vi få fra intervjuundersøkelser. Det kan innledningsvis være grunn til å understreke at opplysninger fra intervjuundersøkelser om ønsket arbeidstid, må tolkes med mange reservasjoner.

I Deltidsundersøkelsen ble sysselsatte spurt om de ønsket å arbeide flere eller færre timer, med konstant timelønn (uten at dette siste ble presisert). Tallene viser at 22% av de sysselsatte uttrykker ønsker om endret arbeidstid, og langt de fleste av disse gir uttrykk for ønsker om færre arbeidstimer.

I AKU har en hatt spørsmål til personer utenfor arbeidsstyrken om «De har behov for eller kunne ønske å ha inntektsgivende arbeid. Som et tilleggsspørsmål ble det også stilt et spørsmål om hvilke krav en ville stille for at arbeidet skulle passe. Resultatene fra 1976 viser at en ikke ubetydelig gruppe uttrykker ønsker om deltidsarbeid (63 000 personer oppgir deltid som 1. krav og 24 000 oppgir deltid som 2. krav av ialt 243 000 personer som sier de ønsker arbeid uten å søke arbeid).

Ut fra dette synes det å være grunnlag for å trekke den konklusjon at det er uoppfylte ønsker om deltidsarbeid i markedet. En kan si at det ser ut til at tilbudet av deltidsjobber er mindre enn etterspørselen etter slike jobber.

3. Hvilke grupper er det som særlig har behov for redusert arbeidstid?

For å drøfte dette kan vi tenke oss å ta utgangspunkt i en teori for tilbud av arbeid. Innenfor en slik teori kan vi liste opp en rekke faktorer som vil påvirke en persons tilbud av arbeid. Her skal jeg bare liste opp følgende stikkord; forventet arbeidslønn, utdanning, alder, yrkeserfaring, helse, familiesituasjon, barnetall og alder på barn, bosted, avstand til arbeidsplass, boutgifter og andre utgifter o.s.v.

Vi kan med sikkerhet si at ikke alle variablene vil ha samme verdi for alle personer, og folk vil dermed med stor sikkerhet ønske forskjellig arbeidstid. Det finnes mange kombinasjoner av livsbetingelser som vi gi behov for en kort arbeidstid. Av de mest åpenbare nevnes ofte ansvar for omsorg av småbarn eller andre (syke eller eldre). Andre grupper som det er lett å akseptere har behov for redusert arbeidstid, er de med dårlig helse eller høy alder.

Vi kan se at ulike grupper av befolkningen vil ha ulike ønsker om arbeidstid. Det kan imidlertid også være nyttig å se dette som et resultat av at personer har ulike ønsker i ulike faser av livet. En slik betraktning kan muligens medføre større forståelse for andres ønsker om arbeidstid.

Når en diskuterer folks ønsker om redusert arbeidstid, vil en ofte oppdage at mange nærmest anlegger en moralsk vurdering på andre personers arbeidstidsønsker. Hvis begrunnelsen for ønsker om redusert arbeidstid er småbarn eller helse, er det lett

å få andre til å akseptere arbeidstidsønskene. Noe mer problematisk kan det være å få folk til å godta ønsker om redusert arbeidstid som springer ut fra f.eks. en god økonomi (ektefellen har høy inntekt) eller fordi de ønsker å dyrke en eller annen form for hobby.

Det kan være mange grunner til at folk nærmest rangerer høyverdigheten av ønsker om arbeidstidsreduksjoner. Det kan være fordi en tror at adgangen til redusert arbeidstid på en arbeidsplass er et knapt gode, eller at det påfører andre personer et ubehag. Uten sammenligning forøvrig – man synes ikke om «dagdrivertypen», kanskje bare fordi vi frykter at vi må bidra til deres livsopphold. Hvis vi imidlertid også tenker oss en Robinson Crusoe, kan det hende at vi også på hans vegne har oppfatninger om hvor mye tid han bør bruke på arbeid og hvor mye tid han bør bruke på fritid.

4. Hvorfor kan vi ikke betrakte arbeidstakerne uavhengig av hverandre?

Innledningsvis pekte jeg på at enhver arbeidstidsreduksjon som bringer arbeidstakere vekk fra deres ønskede arbeidstid, innebærer et velferdstap, ikke bare for den enkelte, men også for hele samfunnet – gitt at vi betrakter arbeidstakerne uavhengig av hverandre. Jeg skal nå se litt på hvorfor dette blir en for sterk forenkling og hvorfor det ut fra en totalvurdering vil være best med endel restriksjoner på arbeidstidene.

Ser vi oss om i det faktiske arbeidsliv, ser vi lett hvorfor vi ikke uten videre kan betrakte arbeidstakere uavhengig av hverandre. Vi kan for det første snakke om det vi kan kalle teknologisk avhengighet mellom arbeidstakere. Det kan være en maskin som trenger flere arbeidstakere samtidig for å kunne opereres. En kan også trekke fram eksempelet med pianobærere. Hvis det trengs fire personer til å bære et piano, kan ikke én arbeide om morgenen, andre om kvelden og kanskje den siste kommer neste dag. Det finnes ganske sikkert et uttall av eksempler på slik teknologisk avhengighet i arbeidsmarkedet, med varierende styrke på avhengigheten. Hvor sterk avhengigheten er på en arbeidsplass, vil kunne være foranderlig og blant annet avhenge av kapitalutstyret. Det er kanskje grunn til å peke på at vi vet lite om sammenhengen mellom produksjonsteknikk og de restriksjoner som finnes på arbeidstidene for arbeidstakerne.

En annen form for avhengighet mellom arbeidstakere kan vi kalle for sosial avhengighet. Denne kan være knyttet til personlig utveksling av informasjon og sosial kontakt mellom arbeidstakere. For mange arbeidsplasser kan slik sosial avhengighet være av stor betydning.

Eksemplene på avhengighet som her er trukket fram, er ment å vise at enkeltarbeidstakeres arbeidstidsvalg har konsekvenser også for andre arbeidstakere. En enkelt arbeidstakers produktivitet vil variere med hans egen arbeidstid og arbeidsinnsats, men den vil også kunne være avhengig av andre arbeidstakeres valg av arbeidstid. Hvis vi tenker oss en arbeidsgjeng med nær avhengighet medlemmene imellom, vil det neppe være velferdsmessig best om hver enkelt velger sin arbeidstid uten å ta hensyn til den gjensidige avhengighet.

5. Konsekvenser for arbeidsgivere av at arbeidstakere gis økt adgang til å velge arbeidstid

I det følgende tenker jeg først og fremst på den type valgfrihet som ligger i at arbeidstakere kan velge arbeidstid i den jobb de har, og ikke på den type valgfrihet som ligger i at arbeidstakere gis anledning til å velge mellom jobber med ulik arbeidstid. (Noe helt sterkt skille mellom disse to typer av valgfrihet er det selvfølgelig ikke.)

a) Økt usikkerhet.

Med økt valgfrihet vil det for arbeidsgiveren kunne bli mer usikkert hvor mye arbeid som til enhver tid vil bli utført av arbeidsstokken. Dette kan ha klare negative konsekvenser. Det kan imidlertid være grunn til å peke på at en ikke skal overdrive den betydning økt valgfrihet vil ha for usikkerheten. En skal for det første ikke bare tenke på økt valgfrihet som noe som behøver skje ukontrollert fra dag til dag. Mer rimelig vil det være å tenke seg at det mellom arbeidsgiver og arbeidstaker inngår avtaler om hvor lang arbeidstid vedkommende arbeidstaker skal ha, og at disse avtaler gis en gjensidig oppsigelsesfrist.

Videre er det grunn til å peke på det forhold at den enkelte arbeidstaker gis anledning til å tilpasse arbeidstiden til sine vekslende behov, faktisk kan bidra til å skape større stabilitet i selve arbeidsforholdet. Personer som i en periode av sitt liv må bruke mye tid til (eller ønsker å bruke mye tid til) omsorgsarbeid f.eks. på grunn av småbarn, kan i denne perioden gå over til redusert arbeidstid, istedenfor å slutte helt i arbeid. Denne stabiliteten i arbeidsstokken som en kan oppnå, kan virke positivt for arbeidsgiveren. Det finnes deltidsordninger som har kommet i stand fordi arbeidsgiver ønsker å beholde velkvalifisert arbeidskraft.

b) Større variasjon i arbeidstidene.

Det er all grunn til å tro at økt adgang til å velge arbeidstid vil føre til økt spredning i arbeidstidene, også innenfor en bedrift. Dette vil selvfølgelig ha endel konsekvenser. Det første mange tenker på er at administrasjonsrutiner ofte er tilpasset en situasjon hvor det store flertall av arbeidstakere har felles arbeidstid. Økt variasjon i arbeidstider vil kunne skape behov for en omlegging av administrasjonsruti-

ner. Ser en det over noe tid, behøver imidlertid ikke merkostnadene bli merkbare. Et annet forhold som berøres er utveksling av informasjon og kontakt mellom arbeidstakere. Her kan det se ut som om variasjoner i arbeidstider lett fører med seg en mindre oversiktlig situasjon, med flere negative konsekvenser. Forbedrede rutiner for utveksling av informasjon og bruk av ny teknologi kan muligens bidra til å redusere disse problemer. Jeg pekte tidligere på den såkalte teknologiske avhengighet, som bl.a. kan ha sin årsak i at flere personer trengs samtidig for å utføre en arbeidsoperasjon. De problemer som oppstår hvis en får stor variasjon i de individuelle arbeidstider, kan en søke å bøte på ved ulike former for avløserordninger. Slike avløserordninger vil imidlertid lett kunne lede til en uoversiktlig «personalkabal», med mange personer involvert. Det kan også oppstå problemer med utnytting av arbeidsplass (arbeidsbenk) og garderobeplass.

Som tidligere nevnt vet vi lite om hvilke restriksjoner som produksjonen legger på mulighetene for at arbeidstakernes arbeidstider skal kunne variere individuelt. Det finnes som vi skal se også eksempler på at det ut fra hensynet til produksjonen vil være fornuftig med individuelle variasjoner i arbeidstidene. Et eksempel som en kan benytte for å vise det, er fra varehandel (dagligvare). I mange butikker vil omsetningen variere sterkt over dagen (f.eks. målt i antall kundebesøk). Selv om bemanningsbehovet/arbeidskraftbehovet ikke er helt proporsjonalt med kundebesøkene, synes det rimelig å gå ut fra at det ikke vil være optimalt for bedriften å la alle arbeidstakere ha felles arbeidstid.

Andre eksempler på at arbeidskraftbehovet kan variere over dagen finner vi i kollektivtransporten i en storby. Transportsektoren og helsesektoren vil også være eksempler på arbeidsplasser hvor det vil være nødvendig at folk arbeider i den tid på døgnet hvor folk flest har fritid. Vi kan tydeligvis ikke i samfunnet ha én felles arbeidstid for alle arbeidstakere.

Et neste moment som jeg vil trekke fram, er at bedriften vil kunne ønske forskjellig arbeidstid fra forskjellige typer av arbeidskraft, på grunn av egenskaper ved arbeidskraften. Vi kan tenke oss at vi har et mål for hva den enkelte arbeidstaker koster bedriften, og videre at vi har et mål for det utkomme som den enkelte arbeidstaker gir bedriften. På grunn av faste kostnader forbundet med å ha arbeidskraft i arbeid, vil ikke gjennomsnittskostnaden pr. time være konstant, men variere. Vi vil også ofte gå ut fra at arbeidstakernes innsats eller produktivitet vil variere over arbeidsdagen. På grunnlag av variasjonene i bedriftens utkomme og i kostnader forbundet med å ha arbeidskraften, kunne en tenke seg å regne ut de optimale arbeidstider (sett fra bedriftens side) for ulike typer av arbeidskraft. Denne optimale arbeidstid vil ikke være lik for all arbeidskraft. Dette kan være med på å gi ulike typer av arbeidskraft forskjellige muligheter til å få innvilget sine arbeidstidsønsker. Vi kan ha variasjoner i ønsket arbeidstid som ikke nødvendigvis faller sammen med spredningen i bedriftens ønsker.

Et annet moment til å belyse hvorfor enkelte bedrifter vil være interessert i å ha spredning i arbeidstidene, henger sammen med de rekrutteringsproblemer som enkelte bedrifter står overfor. For å kunne rekruttere arbeidskraft har enkelte bedrifter gått ut og tilbudt deltidsarbeid. Bedriften kan sette opp ekstra deltidsskift eller innplassere denne arbeidskraft på annen måte.

c) Redusert gjennomsnittlig arbeidstid.

En forventet konsekvens av økt valgfrihet vil være en nedgang i den gjennomsnittlige arbeidstid, noe som vil ha en rekke konsekvenser for bedriftene. En av de virkninger vi ventelig vil stå overfor, er på produktiviteten. Det er vanlig å gå ut fra at redusert arbeidstid fører med seg økt produktivitet. Enkelte undersøkelser av deltidsarbeid, tyder på at deltidsarbeidstakere har høyere produktivitet enn heltidsansatte. Dette er imidlertid en konklusjon en ikke kan regne med uten videre, i alle tilfeller. Hvis for eksempel virksomheten må utføre et bestemt antall timeverk, vil en måtte rekruttere ny arbeidskraft (nyrekruttering kan selvfølgelig også forekomme ellers). Når vi ikke kjenner produktiviteten til denne nye arbeidskraften, kan vi ikke uttale oss om den samlede produktivitetsvirkning, selv om de arbeidstakere som får redusert sin arbeidstid øker sin produktivitet.

Jeg kan ha lyst til å konkludere dette avsnitt med at konsekvensene for bedriftene av økt adgang til å velge arbeidstid, vil være flere. Men som vi har sett vil ikke nødvendigvis økt spredning i arbeidstidene og redusert gjennomsnittlig arbeidstid, ensidig ha negative konsekvenser for bedriftene. Den sterke økning i bruk av deltidssysselsetting som vi har hatt den siste tid, kan vel også tas som en indikasjon på at deltidssysselsetting innebærer fordeler i enkelte tilfeller. Om utviklingen av deltidssysselsettingen har skjedd hovedsakelig på arbeidstakernes premisser eller på arbeidsgivernes premisser, er et annet spørsmål hvor svaret ikke lett lar seg identifisere.

Det forhold at enkelte bedrifter kan ha fordeler av enkelte av konsekvensene av økt valgfrihet, behøver selvfølgelig ikke bety at de vil se seg tjent med at arbeidstakerne gis økt formell adgang til selv å velge sin arbeidstid.

6. Konsekvenser for arbeidstakerne av økt adgang til å velge arbeidstid.

Innledningsvis pekte jeg på at restriksjoner på individenes valg av arbeidstid, vil innebære et nyttetap for den enkelte. Jeg har også vist til statistikk som kan underbygge at det er utbredt med ønsker om en

annen arbeidstid enn normalarbeidstiden. Til tross for dette, tror jeg en må registrere at tanken om en økt adgang til å velge arbeidstid, ikke får noen direkte og sterk støtte i den offentlige debatt fra representanter for de ansatte. Dette kan gi grunnlag for noen refleksjoner. Er det slik at folk ikke forstår sitt eget beste, eller er det slik at de som framstår i den offentlige debatt – politikere, tillitsmenn og andre – ikke representerer folkemeningen? Ingen av delene er vel dekkende og jeg skal forsøke å belyse enkelte momenter som berører dette.

De individuelt bestemte arbeidstider kan på mange måter sees på som et motstykke til de kollektivt bestemte arbeidstider. Tidligere i historien kan en si at slike individuelle arbeidstidskontrakter var mer utbredt. Etter hvert har det vokst fram sterke arbeidstakerorganisasjoner, som har sett det som sin oppgave blant annet å beskytte arbeidstakere mot uheldige arbeidskontrakter. Vi kan si at til tross for at den enkelte pålegges restriksjoner på noen områder gjennom kollektiv opptreden – for eksempel når det gjelder arbeidstider – oppnår en bedre totale arbeidsbetingelser på denne måten, enn ved en fullstendig individuell tilpasning. Likhetsprinsipper kan også spille inn som begrunnelse for kollektiv opptreden.

Et spørsmål som det kan være naturlig å stille, er om en felles opptreden i fagforeninger mer eller mindre krever en felles arbeidstid. Eller er det mulig å tenke seg at resultatet blir like godt om en forhandler om valgbetingelser og lar den enkelte arbeidstaker selv velge sin arbeidstid. Det er klart at en slik tanke setter tilvante fagforeningsoppfatninger på prøve. På mye samme måte som for bedriften, vil spredning i arbeidstider føre til en uoversiktlig situasjon for fagforeningen. Kontakten mellom arbeidstakere kan bli redusert med negative konsekvenser for samholdet, og dermed også for fagforeningenes styrke. Det er også verdt å merke seg at i gjennomsnitt er organisasjonsprosenten lavere blant deltidssysselsatte enn blant heltidssysselsatte. Deltidssysselsetting kan til dels av denne grunn bli følt som en trussel mot tradisjonell fagforeningsvirksomhet.

Økt valgfrihet med hensyn på arbeidstid, kan som vi har sett skape problemer for arbeidsgiveren. Ulemper for bedriften vil direkte eller indirekte resultere i økte kostnader, noe som vil måtte ha konsekvenser for mulighetene til å få til lønnsøkninger. Arbeidstakerorganisasjonene kan da mer eller mindre synlig stå overfor et valg mellom å ta ut velferdsgevinster i form av økt fleksibilitet i arbeidstidene eller i form av lønnsøkninger. Omfattende bruk av deltidsarbeidskraft på en arbeidsplass kan også mer direkte bety en merbelastning for de heltidsansatte.

I den offentlige debatt om arbeidstider står naturligvis spørsmålet om konsekvensene for likestillingen mellom kjønnene helt sentralt. Det har blitt reist en god del innvendiger mot deltidsarbeid, sett fra et likestillingssynspunkt. Usikkerhet om hvilken virkning deltidsarbeidet har hatt for likestillingen, kan vel ha medført at arbeidstakere tildels er reserverte i sitt forhold til forslag om en økt adgang til valg av arbeidstid. Det kan selvfølgelig reises tvil om det er riktig å overføre eventuelle dårlige erfaringer med det eksisterende deltidsmarked på prinsippet om økt adgang til valg av arbeidstid. Det er imidlertid et relevant spørsmål, om en formell valgfrihet for alle gir en reell valgfrihet for alle. I denne sammenheng kan en peke på at formell valgfrihet for begge ektefeller i et ekteskap, ikke behøver bety en like stor reell valgfrihet for begge. Enkelte er her tydeligvis redde for at mannen skal «velge arbeidstid først» og velge sitt tradisjonelle yrkesliv på fulltid, og overlate til kona å ha ansvaret for husarbeidet med mulighet for en deltidsjobb i tillegg.

Hvor god en slik beskrivelse er, vil en vel strides om – oppfatningene vil vel sikkert variere med kjønn og egne erfaringer.

Det er antagelig til dels ut fra en liten tro på at formell valgfrihet medfører reell valgfrihet, at mange framholder den obligatoriske 6-timers dagen som et bedre alternativ. Dette vil nemlig presse mannen til å redusere sin tid i yrkeslivet. Det kan vel imidlertid muligens hende at tilhengerne av 6-timers dagen har en noe for optimistisk tro på at mannen dermed øker sin tid brukt til husarbeid. Det kan vel hende at han med mindre tid til inntektsgivende arbeid, bare gjør mere av det han nå bruker fritida til – og det er i liten grad å ta del i husarbeid. I det hele avhenger vel likestillingen mye av holdninger – og ingen bør vel ha overdreven tro på at arbeidstidsrammer, restriksjoner eller fleksibilitet, umiddelbart fører til store holdningsendringer. Men selvfølgelig må arbeidstidene legges til rette for likestilling, når det er det som ønskes.

7. Konsekvenser for samfunnet av økt valgfrihet

Dette er etter min mening et spørsmål som trenger gjennomtenkning, nesten uavhengig av om en vil velge å gjennomføre tiltak som stimulerer til økt valgfrihet. Slike tiltak kan dreie seg om formelle rettigheter (lov eller avtale) eller mer indirekte stimulanser. Dette at vi bør foreta en gjennomtenking av konsekvenser nesten uansett, grunner seg i at vi allerede er inne i en utvikling med økt bruk at redusert arbeidstid og dermed større spredning i arbeidstidene.

Jeg vil i det følgende liste opp noen momenter til drøfting av konsekvenser.

a) Sysselsetting.

Virkningen av økt adgang til valg av arbeidstid på samlet tilbud av arbeidstimer er vanskelig å fastslå. Vi kan ta utgangspunkt i de intervju-undersøkelser

som er foretatt om folks ønsker om arbeidstid og ta det som et slags uttrykk for et mulig resultat av hva som vil skje som resultat av økt valgfrihet. Tallene viser at mange av de som idag er sysselsatt, vil redusere sin arbeidstid, andre som er sysselsatt kan ønske lengre arbeidstid. Noen talleksempler kan vise at vi blant de sysselsatte får en samlet nedgang i timeverk pr. uke på 2,5 millioner, om alle sysselsatte realiserer sin ønskede arbeidstid. Dette tilsvarer til sammenligning ⅕ av det totale timetall som utføres i industrien i dag.

Vi må imidlertid også regne med at endel personer som idag står utenfor arbeidsstyrken, vil søke arbeid om det blir lettere adgang til å få deltidsarbeid. Hvor mange det vil være, vil om mulig være enda mer usikkert. Noen regneeksempler vil gi en begrenset tilgang, slik at vi totalt sett får en nedgang i total sysselsetting, om alle får realisert sine arbeidstidsønsker. Det finnes imidlertid også realistiske regneeksempler som gir en så sterk tilgang til arbeidsstyrken av nye personer, at en totalt sett kommer ut med en økning i antall utførte timeverk, om alle får realisert sine arbeidstidsønsker. Denne siste konklusjon er det verdt å merke seg – selv om den er høyst usikker – da mange synes å tro at en økt adgang til å velge arbeidstid nødvendigvis må medføre en reduksjon i tallet på timeverk.

Det kan selvfølgelig reises tvil om verdien av slike regneeksempler, de vi har benyttet er basert på intervjuopplysninger om ønsker. Det er blant annet klart at det er en rekke tilpasningsproblemer på arbeidsmarkedet som må finne sin løsning, før regneeksemplene lar seg realisere. Det er for eksempel langt fra sikkert at personer som ønsker kortere arbeidstid lar seg erstatte av personer som ønsker lengre arbeidstid. En kan stå overfor yrkesmessige hindringer for en slik erstatning og det kan være regionale ubalanser. De som ønsker kortere arbeidstid bor ikke nødvendigvis på samme sted som de som ønsker lengre arbeidstid.

b) Produksjon og total inntekt.

Innledningsvis er det vel bare å konkludere med at siden virkningen på sysselsettingen er usikker, vil den direkte virkning av sysselsettingsendringer på produksjonen også være usikker. Hvis vi får økt sysselsetting som følge av økt valgfrihet, må vi ganske sikkert regne med økt produksjon. Fører derimot økt valgfrihet til redusert sysselsetting, er det ikke like sikkert at dette vil medføre redusert produksjon. Dette henger sammen med at det er flere måter som bedriften kan ta igjen sysselsettingsreduksjonen på, vi kan ikke se bort fra produktivitetsgevinster. Ved omfattende endringer (reduksjon) i sysselsettingen, vil det nok være naturlig å regne med en reduksjon i produksjon og samlet inntekt. Det kan vel imidlertid være grunn til å understreke at denne reduksjonen kan betraktes som et resultat av en frivillig tilpasning. Vi har gått ut fra at arbeidstidsreduksjonene ikke blir kompensert ved høyere lønninger. En slik frivillig tilpasning til lavere produksjon og lavere inntekt, kan muligens sees som et uttrykk for en sterkere preferanse for fritid, enn den som idag kommer til uttrykk. Det kan selvfølgelig reises mange motforestillinger mot et slikt resonnement som her, om frivillig tilpasning til lavere inntekt. En motforestilling knytter seg til mulighetene for å opprettholde inntektsoverføringer til de yrkespassive – de trygdede.

c) Privat forbruk.

Virkningen på forbruk via endringer i inntekt vil som en forstår være usikker. I tillegg til endringene i total inntekt, vil vi ganske sikkert også stå overfor endringer i inntektsfordelingen, noe som også vil kunne virke på forbruket. En mulig virkning på forbruket – som kanskje er mindre påaktet – er den vi kan få av at folk får mer fritid. De fleste former for forbruk er mer eller mindre tidkrevende, og den tilgjengelige tid kan begrense forbruk som det i og for seg er økonomisk grunnlag for. En økt valgfrihet med hensyn på arbeidstid, kan derfor bidra til å øke den tid som er disponibel for forbruk, og dermed isolert sett bidra til å øke forbruket. Vi må også kunne vente endringer i forbrukets sammensetning, med antagelig større vekt på fritidskonsum.

d) Virkninger for den offentlige sektor.

Her kan vi vente omfattende endringer, selv om ikke alle er like lette å forutsi resultatet av. Her kan en blant annet peke på at endringer som innebærer at samlet antall utførte timer er konstant, men med lavere gjennomsnittlig arbeidstid pr. arbeidstaker, betyr reduserte skatteinntekter for staten – dette som en konsekvens av det progressive skattesystem. Hvis en får en økt adgang til å kombinere arbeid og trygd, vil dette få virkninger som det imidlertid ikke er lett å forutsi resultatet av. Noen personer som idag arbeider full tid vil kanskje gå over på kombinasjonsordninger med arbeid og trygd, mens andre som idag lever bare av trygd kan komme til å gå over til noe arbeid og redusert trygd. Slike «pluss og minus» virkninger kan vi ha mange av. Dette gjelder for eksempel også behovet for offentlig omsorgarbeid (barnehager og helseinstitusjoner).

8. Valg av arbeidstid, inntekt og inntektsfordeling.

Problemstillingen økt adgang til å velge arbeidstid, kan ikke drøftes uavhengig av inntekt og inntektsfordeling. Dette gjelder selv om en i prinsippet drøfter adgang til redusert arbeidstid som ikke forutsettes kompensert med økt timelønn. En vil kunne si at den reelle valgmulighet som folk har vil avhenge av deres inntekt.

Den enkle teori for tilbud av arbeid, gir som kjent en sammenheng mellom timelønn og ønsket arbeidstid, hvor imidlertid fortegnet på virkningen ikke er bestemt ut fra teorien. Vi vet ikke om økt timelønn medfører redusert eller økt ønsket arbeidstid.

Ser vi på personer som for eksempel har stor forsørgelsesbyrde og lav timelønn, vil de måtte arbeide mange timer for å sikre seg den ønskede inntekt. En kan til en viss grad si at personer med lav timelønn kan bli «presset» til en lang arbeidstid. Tilsvarende kan vi si at personer med høy timelønn eller annen inntekt, lettere kan ønske seg en kort arbeidstid.

Det er dokumentert (av Rødseth 1977) at forskjeller i arbeidstid er en viktig, kanskje den viktigste forklaringsfaktor bak de inntektsforskjeller som vi kan observere.

I et marked hvor arbeidstidene ikke er gjenstand for fri tilpassning, vil ifølge vårt utgangspunkt, den realiserte inntektsfordeling avvike fra den velferdsmessig beste. Som vi har sett er det imidlertid mange innvendinger mot en slik forenklet betraktning. Vi må også kunne gå ut fra at en del av de inntektsforskjeller vi kan observere er et resultat av valg av arbeidstid. I det følgende skal jeg se på enkelte momenter til å belyse sammenhengen mellom valg av arbeidstid, inntektsfordeling og fordelingspolitikk.

Det progressive skattesystem har en del sider som det er verdt å merke seg. Denne skatt innkreves på årsinntekten, uavhengig av om inntekten er opptjent på heltidsarbeid eller deltidsarbeid. Skattemessig blir en heltidsansatt med 60 000 kr. i inntekt behandlet likt med en halvtidsansatt med 60 000 kr. i inntekt (denne siste arbeider da i en «120 000 kroners jobb»). Den ene som arbeider deltid har mye tid til egenarbeid og fritid, og verdien av egenarbeidet er skattefritt (stort sett) Den andre derimot har liten tid til egenarbeid og fritid. I dette eksempelet er det ikke vanskelig å se at den som kommer best ut er den deltidsansatte.

Enkelte sider ved skattesystemet kan ut fra dette sies å favorisere de som arbeider på deltid. Noe mer komplisert blir imidlertid bildet hvis en trekker inn ektefeller og barn og ser på reglene for familiebeskatning. I visse situasjoner kan en deltidsjobb for den ene ektefellen bli skattlagt meget høyt.

I hvilken grad vårt skattesystem har påvirket folks valg av arbeidstid, og deres ønsker om arbeidstid, er det ikke lett å si. Helt uavhengig er det imidlertid neppe. Skattesystemet skal tilfredsstille en rekke hensyn, og hensynene til folks arbeidstidsønsker kan ikke alene betinge omlegginger, hverken den ene eller andre vei.

Mye kunne tale for at en i fordelingspolitikken skiller mellom inntektsforskjeller som skyldes forskjeller i timelønn, og inntektsforskjeller som skyldes selvvalgt arbeidstid. Prinsippielt kunne sikkert mange tenke seg at skattesystemet bare skulle omfordele inntektsforskjeller som skyldes forskjeller i timelønn. En slik tanke vil muligens være akseptabel hvis en sammenligner personer i samme livssituasjon – for eksempel samme familiesituasjon eller helse. I praksis vil en imidlertid måtte ta hensyn til at i enkelte livsfaser kan en samtidig ha behov for redusert arbeidstid og høy inntekt. Jeg tenker her særlig på småbarnsforeldre som både har store utgifter og et meget sterkt tidspress. For at småbarnsforeldre skal kunne få en reell valgfrihet til redusert arbeidstid vil det være nødvendig med inntektsoverføringer. Dette er da også innsett – et annet spørsmål er om inntektsoverføringene er tilstrekkelige.

Det melder seg som en ser en del tankekors. På den ene side kan vi tenke oss å legge mindre vekt på omfordelingspolitikk når inntektsforskjellene skyldes selvvalgte arbeidstider, enn ellers. Videre ser det ut til at den reelle valgfrihet til de grupper som har kanskje de sterkeste ønsker om redusert arbeidstid, vil være avhengig av en inntektsomfordeling til fordel for disse grupper.

Jeg har drøftet friere valg av arbeidstid, og pekt på at det kan være riktig velferdspolitikk å la folk så langt som mulig få velge den arbeidstid som de ønsker. Selv om vi allerede har oppnådd en betydelig valgfrihet, tror jeg det vil være nødvendig med tiltak som kan sikre flere grupper enn idag adgang til redusert arbeidstid og regulere bruken av deltid slik at en unngår enkelte av de negative sider ved dagens deltidsmarked. Hvilke typer av tiltak som bør brukes, vil jeg overlate til Deltidsutredningen å drøfte (NOU 1980:52).

Jeg har imidlertid lyst til å understreke behovet for at en følger opp den økte valgfrihet med hensyn på arbeidstid – som vil komme uansett tiltak – med en politikk som gir folk lettere adgang til både å velge en fordeling over livet av forbruk og arbeidstid, som er tilpasset de skiftende behov i livets ulike faser. Det trengs overføringer av inntekt mellom de ulike faser av livet. Dagens system for slike inntektsoverføringer kan imidlertid virke unødvendig stivt og regelfyllt, basert på et sterkt skille mellom yrkesaktive og yrkespassive perioder. Hvordan få til et slikt mer fleksibelt system som er tilpasset variasjoner i arbeidstid er et komplisert tema, egnet for en egen drøfting. La meg likevel helt på tampen nevne det som er Gösta Rehns tanke, nemlig et fleksibelt folketrygdsystem, med en form for trekkrettigheter. Ved å velge å ta ut noe når en er ung og i etableringsfasen med småbarn, vil en kunne redusere sin tilleggspensjon senere. Slike systemer er vanskelig å gjennomføre i praksis, men la oss likevel spekulere litt over tanken.

Personlig er jeg også opptatt av hvordan kredittmarkedet kan bidra til å fordele forbruket i husholdningen noe annerledes enn inntekten. Dette spørsmål kan sees i lys av den aktuelle debatt om rentepolitikk. Hvilken pris bør det være på det å la folk flytte konsum mellom faser av livet. Personlig tror jeg mange vil være villig til å betale mye. Det

som imidlertid også må vies oppmerksomhet er de nedbetalingstider som tilbys. Disse synes ofte så korte at folk ikke lett oppnår den ønskede faseforskyvning. En må låne når barna er små og betale tilbake før barna er voksne.

Isolert sett kan det kanskje virke enkelt å la folk få velge mellom forbruk nå og i framtida. Mange økonomiske og politiske problemer vil imidlertid melde seg. Den samlede etterspørsel vil til enhver tid måtte ligge innenfor en realøkonomisk ramme. Økt etterspørsel fra dagens småbarnsforeldre vil selvfølgelig lett bli sett på som en konkurrent til forbruket til dagens pensjonister, selv om vi i teorien har betraktet dette som en selvvalgt avveining mot framtidig alderspensjon for dagens småbarnsforeldre.

REFERANSER:

NOU 1980:52: *«Valg av arbeidstid. Om økt adgang til deltidsarbeid».*

Rehn, Gøsta (1975): *«Flextid och flexliv».* Forhandlingar, National-ekonomiska Føreningen 74–12–09. Ekonomisk debatt.

Rødseth, Tor (1972): *«Arbeid og fritid. Valgmuligheter i arbeidslivet».* Spesialanalyse 5 til Regjeringens Langtidsprogram 1974–1977. Særskilt vedlegg 5 til st.meld. nr. 71 for 1972–1973.

Rødseth, Tor (1977): *«Inntektsfordeling i Norge».* Levekårsundersøkelsen NOU 1977:44.

BANKINSPEKSJONEN

Inspektør til Kredittavdelingen

Bankinspeksjonen fører tilsyn med forretningsbanker, sparebanker, finansieringsselskaper og låneformidlere.

Kredittavdelingen er en av tre avdelinger i etaten, og foruten inspeksjonsvirksomhet i forretningsbanker og større sparebanker, arbeider den bl.a. med saker vedrørende finansinstitusjonenes innlåns- og utlånspolitikk.

Avdelingen har også tilsyn med institusjonenes valutavirksomhet og utenlandsetableringer.

Stillingen ønskes besatt med sivil- eller sosialøkonom med praksis fra privat eller offentlig virksomhet. Det vil bli lagt vekt på evne til å arbeide selvstendig.

Stillingen vil gi et godt innblikk i norske kredittinstitusjoner og det næringsliv de betjener.

En del reisevirksomhet må påregnes.

Nærmere opplysninger ved underdirektør Strømme eller inspektør Kolbeinstveit i tlf. (02) 42 69 70.

Lønnstrinn 26.

Søknader sendes
BANKINSPEKSJONEN
Postboks 462 Sentrum Oslo 1
innen fredag 20. mars 1981.

Portrett: Vidar Ringstad

Med utkikkspunkt i Bø

INTERVJU VED
ROY HALVORSEN

To år ved distriktshøgskolen i Bø tilsvarer to år ved NHH i Bergen. Nordmenn er gode teknologer, men økonomisk/administrativ kompetanse er for dårlig. Stordriftsfordelene er overdrevet. Mulighetene for å opprettholde full sysselsetting i 80-årene er små. Verden er kronisk underidentifisert – skråsikkerhet passer dårlig. Den internasjonale økonomiske stabilitet de første 20 år etter krigen var unormal. Dagens svingninger er normalt. Også fremtidige oljeinntekter vil trolig bli brukt på forhånd – dessverre.

Vidar Ringstad er 42 år. Han tok sosialøkonomisk embetseksamen ved Universitetet i Oslo i 1965; og den filosofiske doktorgrad samme sted i 1971. Han var NAVF-stipendiat, senere universitetsstipendiat ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo fram til 1970. Var i perioden 1970–73 engasjert som forsker i Statistisk Sentralbyrå av det daværende Lønns- og prisdepartementet for å arbeide med pris- og lønnsspørsmål i tilknytning til Aukrustutvalget. Har etter den tid vært knyttet til Telemark distriktshøgskole, først som undervisningsleder og fra 1979 som høgskoledosent.

– Mange bedrifter foretrekker kandidater med 2-årig økonomisk/administrativ utdannelse fra distriktshøgskolen fremfor sivil- og sosialøkonomer, sier Vidar Ringstad. Søknaden til de kortvarige yrkesrettede økonomistudiene ved Telemark distriktshøgskole er stor. Sist hadde vi 600 søkere til 90 studieplasser.

Vidar Ringstad har hatt ansvaret for oppbyggingen av økonomistudiene ved distriktshøgskolen i Bø siden han kom dit i 1973. Nå kan skolen tilby 3 yrkesrettede økonomistudier over 2 år: økonomisk/administrativ studieretning, studium i landbruksøkonomi og bokbransjestudium. Ett fjerde studium – revisorstudiet – går over 3 år. 200 studerer disse fagene på heltid. 250 tar deltidsstudier rundt i distriktene i Telemark. Nok å gjøre for de 12 lærerne som dekker fagområdet.

– Har dere planer om å utvide det 2-årige økonomistudiet og virkelig ta opp konkurransen med Handelshøgskolen og BI?

– Nei! Det er stort behov for kortvarige, yrkesrettede økonomistudier. 2 år er nok. Det ville koste samfunnet og studentene for mye om disse studiene skulle gjøres lengre. Jeg mener det er riktig ressursbruk at vi bare har en handelshøgskole. Den dekker hele landet, på samme måten som distriktshøgskolen dekker et distrikt. Vi har heller ikke faglige ressurser til flere handelshøgskoler her i landet.

Fra DH til NHH

– Hva med dem som gjerne vil fortsette økonomistudiet etter eksamen hos dere?

– Vi har et opplegg som gir full uttelling ved Handelshøgskolen. 2 års studium hos oss gir 2 år mindre i Bergen. Men kandidater fra oss må søke om opptak på lik linje med andre som vil inn ved NHH.

Dessverre har det vært vanskelig å få godkjent studietid ved overgang til sosialøkonomistudiet, men dette ser det nå ut til å kunne bli en forandring på. Noen av våre beste elever er motivert for å fortsette med studier i sosialøkonomi.

Dette studieopplegget med sikte på overgang til NHH er foreløpig noe spesielt for Telemark distriktshøgskole. Vidar Ringstad's spesial. Også studiene i landbruksøkonomi og for bokbransjen er spesielle for Telemark distriktshøgskole. De finnes ikke ved andre distriktshøgskoler.

Virksomheten ved skolen har også kommet bedrifter i distriktet til gode. Selv om distriktshøgskolen passer seg for å komme i konkurranse med konsulentfirmaene.

Et eksperiment som er i startgropa er et opplegg for personale med lederfunksjoner innen helseadministrasjon og innen kommunalforvaltning, der en søker å integrere arbeid og utdanning til en helhet. At disse sektorene ble valgt, skyldes kanskje at det gjennomgående er dårlig administrasjon og økonomisk styring i disse sektorene?

– Ja, det er nok et klart behov her. Men også i private bedrifter synes det som om den økonomiske/administrative kompetanse ikke står i forhold til den tekniske kompetanse – som vanligvis er god. Det spesialopplegget vi tilbyr er et deltidsstudium over to år for folk i fullt arbeid. Det er først og fremst et pedagogisk eksperiment. Blir det vellykket vil vi kunne kjøre liknende undervisningsopplegg for andre sektorer senere.

Vanskeligere med full sysselsetting

Sosialøkonomen Ringstad trives godt i arbeidet med siviløkonomiske fag, men han bedyrer at hans største engasjement er samfunnsøkonomi.

– Vil vi klare å holde full sysselsetting i Norge i 80-årene?

– Jeg tror det blir meget vanskelig. Mye avhenger av hvordan det vil gå med arbeidskraftkrevende industri. Dette er en industri som ofte er konkurranseutsatt og dermed meget sårbar. Karakteristisk for den industrien er at den sysselsetter såkalt marginal arbeidskraft. Det er arbeidstakere som vil kunne ha meget vanskelig med å skaffe seg annet arbeid.

Hvis vi ser på arbeidsledighetsstatistikken i dag finner vi at enkelte grupper er overrepresentert. Det gjelder yngre, folk med lav utdannelse, eldre og kvinner. Nettopp disse grupper er også overrepresentert i arbeidskraftsintensive bedrifter. I strøk av landet hvor arbeidslivet er ensidig vil det føre til større arbeidsledighet når arbeidskraftsintensiv industri opphører. Det som vil avgjøre om vi får full sysselsetting i tiden framover blir om man lykkes å skaffe alternative arbeidsplasser til de utsatte yrkesgruppene.

– Hva er ditt forslag til økonomisk medisin?

– Jeg tror vi må få til en økonomisk opprustning av bedriftene, både de små og de store, såvel teknisk som økonomisk. En har i industripolitikken her i landet etter krigen hatt overdrevne forestillinger om betydningen av stordrift. I mange tilfelle kan stor innebære lav effektivitet. Vi bør også erkjenne at store endringer i internasjonal økonomi kan bli et permanent fenomen. Komparative fordeler i dag kan bli komparative ulemper i morgen. Større spesialisering innebærer større risiko. Ved å ha et variert næringsliv – med mange små bedrifter – får vi bedre spredning av den økonomiske risiko. Tilbakeslag rammer da ikke så hardt, man kan få til strukturendringer gradvis. De store og smertefulle omveltninger reduseres.

Med mindre vekt på stordrift vil man også lettere kunne legge bedriftene dit folk bor. Jeg tror ikke at småbedrifter bør favoriseres, men det bør føres en mer størrelsesnøytral politikk enn i dag.

– Stadig flere land ønsker å føre en proteksjonistisk politikk. Det er kanskje ikke så farlig, hvis man ikke skal ta hensyn til de komparative fortrinn?

– Jeg mener at den store usikkerheten vi nå opplever i internasjonal økonomi i seg selv taler for større grad av selvforsyning og dermed mindre avhengighet av internasjonal økonomi.

Det vil være fornuftig med en lavere grad av arbeidsdeling med resten av verden, enn hva som syntes rasjonelt i 50- og 60-åra. Det rasjonelle ved mindre grad av internasjonal arbeidsdeling og derigjennom lavere økonomisk risiko, er etter min oppfatning ikke blir tillagt stor nok vekt. Det gjelder i internasjonale fora som GATT og OECD og i de enkelte land. Norge er et lite, åpent industriland og denne problemstilling burde være særlig relevant her. Det bør også påpekes at sosialisering av økonomisk risiko ved en åpen økonomi, dvs. at myndighetene bruker deler av skatteinntektene til å redusere de negative virkningene for dem som blir rammet, i stor grad vil virke som skjult proteksjonisme.

Det gjelder i internasjonale fora som GATT og OECD og i de enkelte land. Norge er et lite, åpent industriland og denne problemstilling burde være særlig relevant her. Det bør også påpekes at sosialisering av økonomisk risiko ved en åpen økonomi, dvs. at myndighetene bruker deler av skatteinntektene til å redusere de negative virkningene for dem som blir rammet, i stor grad vil virke som skjult proteksjonisme.

Det unormale er normalt

– Kan det ikke tenkes at den internasjonale økonomi blir mer stabil igjen – da skulle det bli mindre behov for proteksjonistiske inngrep?

– Jeg tror ikke det. Den stabiliteten en hadde i internasjonale økonomiske forhold – de første 20 år

etter krigen – var egentlig en helt unormal og delvis kunstig situasjon. Et IMF-system med fast gullpris og så godt som faste valutakurser er like umulig å opprettholde på lang sikt som en pris- og lønnsstopp i en periode med sterke «eksogene» inflasjonsimpulser. Det er f.eks. nokså illustrerende at gullprisen, som ble holdt konstant i over 20 år, ble omtrent 15-doblet fra 1971 og fram til 1980. Jeg tror at vi i 70- og 80-åra er tilbake til det en må kunne si er mer normale forhold i internasjonal økonomi, med store skiftninger i valutakurser, rentesatser, priser, handels- og betalingsbetingelser og andre forhold som har betydning for det internasjonale varebytte. Utviklingen i internasjonal økonomi framover vil for øvrig i stor grad være avhengig av utviklingen i USA. Dette har mindre med det å gjøre at USA i større grad enn andre land er «lokomotiv» for verdensøkonomien. Det ligger mer på det psykologiske plan; om det land som vel fortsatt kan sies å være det ledende i det vestlige økonomiske systemet greier å få orden på sin økonomi eller om det fortsatt blir store, og kanskje stigende, inflasjons- og arbeidsledighetsproblemer. Enkelte amerikanske økonomer hevder at enten må president Reagan få til en drastisk forbedring av den amerikanske økonomien i løpet av første presidentperiode. Ellers vil det være stor fare for en omfattende økonomisk krise i USA i siste halvdel av 80-årene. Gitt at denne vurderingen er riktig, noe jeg er tilbøyelig til å tro, er det grunn til pessimisme både med hensyn til USA's økonomiske framtid og dermed forholdene i internasjonal økonomi.

Ringstad er altså interessert i internasjonal økonomi. Da han i 2. avdeling ikke kunne bestemme seg for om han skulle ta økonometri eller internasjonal økonomi som valgfritt fag, tok han likegodt begge to.

Ved å flytte fra Oslo til Bø fikk han frigjort en ekstra arbeidsuke pr. måned bare fordi reisetiden til jobb ble redusert. Denne ekstra arbeids-/fritid bruker han til lesing av fagstoff det ellers ville ha blitt dårlig tid til og til fritidsaktiviteter. Disse er dominert av tre slag: utnyttelse av det utmerkede turterreng som Telemark byr på, fotografering og lesing særlig av nyere amerikansk litteratur. I sommerhalvåret er dessuten grønnsakdyrking, vedhugging – godt assistert av bever og barkbiller – og old boys fotball viktige fritidsinnslag.

Ikke skyld på oljeprisene

Ringstad mener utviklingen i oljeprisene ikke alene bør få skylden for den økonomiske situasjon vi er inne i. Stagnasjonen internasjonalt og problemer med prisstigningen ville vi hatt også uten prishoppene på olje.

– Norge har i dag et klart inflasjonsproblem. Lar det seg løse?

– Ja, men mer i teorien enn i praksis. Situasjonen kjennetegnes av tiltagende målkonflikt mellom full sysselsetting og prisstabilitet. Dette har vært klart i alle fall siden slutten av 60-årene.

De viktigste mekanismer som ligger bak stigende inflasjonstakt er trolig sterkere organisering av økonomiske interessegrupper og folks forventninger om fortsatt og kanskje etter hvert stigende inflasjon. Inflasjonsproblemet er så komplisert og sammenvevd med politiske forhold, fordelingskonflikter og psykologiske faktorer, at jeg tror ikke på noen enkel løsning som ikke samtidig skaper store problemer. Myndighetene har trolig heller ikke den makt som skulle til for at en kunne legge en effektiv strategi for å løse disse problemene med minst mulig skadevirkninger av realøkonomisk og sosialpolitisk karakter.

– Du er pessimist?

– Ikke vanligvis, men på dette området; ja. Pengeøkonomien er en genial oppfinnelse som vel har hatt større betydning for utviklingen av de moderne industristater enn noen teknisk oppfinnelse. Men den har altså i seg en kronisk svakhet som med ujevne mellomrom har skapt store problemer.

Grundig kar. Svarer med en avhandling på alle mine spørsmål. Jeg vil ha korte svar. Målkonflikt. Virkeligheten er mer kompleks enn som så, sier han.

– Jeg pleier å si, med et begrep fra økonometrien at verden er kronisk underidentifisert. Enkle, skråsikre uttalelser duger ikke, for å si det forsiktig.

– Siste tema – oljeinntektene.

– Vi burde være svært restriktive i bruken av dem. Det har vi ikke vært og jeg tror at også eventuelle framtidige økninger i oljeinntektene vil bli tatt på forskudd. Myndighetene har i realiteten liten mulighet til å forhindre dette. Selv om vi i dag vet at vi kan produsere olje i 100 år, så er det ingen som vet hvor lenge det vil være økonomisk lønnsomt. Vi har ingen garanti for prisen, og produksjonen er også meget sårbar.

DEBATT

Økende bruk av uføretrygd fremfor bruk av arbeidsledighetstrygd

AV
NILS AXEL BRAATHEN

I Sosialøkonomen nr. 1 1981 skrev cand.oecon Trond Bakke en artikkel hvor sammenhengen mellom økningen i antall uføretrygdede i 1970-årene og utviklingen av den reelle arbeidsledigheten ble diskutert. Hans hovedpoeng var at uføretrygd i stor grad har virket som erstatning for arbeidsledighetstrygd. I gjennomsnitt for perioden 1969–1978 ble arbeidsledighetsprosenten endret fra 1,02 til 2,40 når dette forhold ble tatt hensyn til.

Mens Bakke studerte beholdningen av antall uføretrygdede under ett, redegjøres det nedenfor kort for resultatene av en undersøkelse hvor kohortbetraktning er lagt til grunn. Oppmerksomheten rettes mot tilgangen på nye uføretrygdede i forskjellige aldersgrupper.

Bakkes beregninger er basert på en implisitt forutsetning om at det er naturlig med en jevn vekst i antall uføretrygdede over tid. Hvorfor det skulle være slik er ikke nærmere begrunnet. Hans poeng er at når antall uføretrygdede stiger uvanlig hurtig, har dette sammenheng med en tendens til økende ledighet på arbeidsmarkedet. Folk får uføretrygd når deres egentlige problem er at de mangler høvelig arbeid.

I løpet av 1960- og 1970-årene har antallet eldre økt betydelig. Antallet personer i aldersgruppen 60–66 år har steget fra ca. 260 000 til 315 000 fra 1965 til 1979. Dette er trolig den viktigste grunnen til økningen i antallet uførepensjonister. Personer i denne aldersgruppen har sterkere tendens til å bli uføre enn yngre personer. De er mer utsatt for skader og sykdommer enn yngre personer. Om noen år vil antallet personer i aldersgruppen 60–66 år gå ned, og forutsatt at det ikke skjer vesentlige endringer i tildelingskriterier for uføretrygd, er det rimelig å anta at også antallet uførepensjonister vil synke.

For å vurdere det viktige spørsmål Bakke reiser, nemlig hvordan praktiseringen av trygdereglene virker på den samlede arbeidsledigheten, vil jeg foreslå et alternativt analyseopplegg. Jeg ser på hvor stor tilgangen av nye uførepensjonister i ulike aldersgrupper er i prosent av antallet personer totalt i aldersgruppen. Hvis disse prosentene er konstante over tid, kan dette tas som en indikasjon på at det ikke er noe økende misbruk av uføretrygden. Ved en slik fremgangsmåte er det enkelt å ta hensyn til virkninger på antallet uførepensjonister ved senkningen av aldersgrenser for alderspensjonen som fant sted i 1973 medførte. Sterkt aggregert er resultatene av beregningene presentert i tabell 1.

Tabell 1. *Tilgangen på nye uførepensjonister i prosent av antall personer totalt i de respektive aldersgrupper.*

	Gj.snitt for årene 1969–74	Gj.snitt for årene 1975–79
Aldersgruppen		
60–67 (70) år	3,00	2,55
45–59 år	1,21	1,17

Tilgangen er ubetydelig blant personer under 45 år.

To forhold går klart frem av tabellen: For det første er tilgangen størst i den eldste aldersgruppen, for det andre avtar tilgangen i begge aldersgruppene fra perioden 1969–74 til perioden 1975–79. Reduksjonen er sterkest blant de eldste. I perioden 1975–79 ble hvert år 2,55 pst. av alle de personene som til enhver tid befant seg i aldersgruppen 60–67 år uførepensjonert for første gang. Om dette tallet hadde vært konstant, ville 17,9 pst. av alle som får alderspensjon ha blitt uføre en eller annen gang etter fyllte 60 år.

Dataene gir ikke grunnlag for å si hvor stor tilgangen av nye uførepensjonister ville være hvis det overhodet ikke forekom skjult ledighet i tallene. Men når tilgangsprosenten for personer i aldersgruppen 60–67 år har falt fra 3,00 til 2,55 som gjennomsnitt i de to perioder, må det bety at et eventuelt misbruk av uføretrygden er redusert.

På den annen side kan tabellen antyde at på begynnelsen av 1970-tallet ble en del personer registrert som uføre, som det hadde vært riktigere å si var arbeidsledige. Da det store flertall av disse var i aldersgruppen 60–70 år, vil langt de fleste av dem i dag være alderspensjonister.

Det er mulig at en bedring av arbeidsmiljø har bidratt til reduksjonen i tilgangen av nye uføretrygdede mellom de to perioder. Dette skulle da eventuelt gjøre Bakkes antagelse om en jevn vekst i antallet uførepensjonister mindre relevant, men det bidrar også til å svekke min konklusjon om mindre misbruk av uføretrygden.

Alt i alt er det imidlertid ut fra betraktningene over, lite som tyder på at uføretrygden i økende grad anvendes som substitutt for arbeidsledighetstrygd. Om Bakkes konklusjon er riktig, nemlig at arbeidsledighetsprosenten er betydelig høyere når hensyn tas til at mange uføretrygdede er arbeidsføre, må forklaringen være at det i lang tid har funnet sted en omgåelse av reglene for uføretrygd, og ikke som Bakke argumenterer, at det i perioden etter 1969 har vært en uventet sterk vekst i antall uførepensjonister.

Uføretrygd ved arbeidsledighet

SVAR FRA
TROND BAKKE

Jeg kan ikke se noen dyptgående uenighet mellom Nils Axel Braathen og meg da de fleste av Braathens bemerkninger synes å være supplerende kommentarer til artikkelen snarere enn forsøk på å imøtegå den. På ett punkt har jeg imidlertid inntrykk av at han skyter ved siden av blinken.

Braathen vil forklare avviket fra den jevne vekst i antall uføretrygdede ved økningen i antall eldre. Han viser at antall personer i aldersgruppen 60–66 år har vokst fra 1965 til 1979 og sier at «dette er trolig den viktigste grunnen til økningen i antall uførepensjonister». Hva som imidlertid ikke fremgår av Braathens tall, er at vi for den høyeste aldersgruppen under pensjonsalder har hatt en *jevn* vekst i den perioden jeg betraktet. Figur 1 viser antall personer i aldersgruppen 60–69 år i perioden 1960–78. Vi ser at den absolutte økningen har vært tilnærmet like stor hvert år. På den annen side var økningen i antall uførepensjonister særlig sterk for årene 1969–72. Ekstraøkningen i antall uførepensjonister i disse tre årene synes derfor ikke å kunne forklares ved et økende antall personer i denne aldersgruppen.

Braathens analyseopplegg består i å betrakte tilgangen på nye uførepensjonister i ulike aldersgrupper som andel av antall personer i aldersgruppen. Han viser at andelene har gått ned fra første til andre halvdel av 1970-årene. En utvidet bruk av uføretrygd i begynnelsen av 70-årene, som er mitt poeng, skulle nettopp trekke i retning av høyere andeler i denne perioden. Det er derfor ikke noen uenighet mellom oss på dette punkt.

Braathen hevder at eventuelle arbeidsledige personer over 60 år som fikk innvilget uføretrygd i begynnelsen av 1970-årene, nå for en stor del vil være alderspensjonister. Dette er opplagt riktig. Jeg kan imidlertid ikke følge ham i at reglene for tildeling av uføretrygd må omgås i lang tid for at ledighetstallene skal påvirkes lenge etterpå. Da uføretrygd er ment som en varig ytelse, vil misbruk selv en kort periode kunne influere på ledighetstallene lang tid etterpå. For å illustrere dette kan jeg påpeke at over 70 prosent av avgangen blant uførepensjonistene i 1977 skyldtes overgang til alderstrygd.

Avslutningsvis vil jeg presisere nytten av at det kommer frem ulike synspunkter på bruken av uføretrygd. Dette er et vanskelig emne, og personlige vurderinger kommer i høy grad inn ved tildeling av denne ytelsen. I diskusjonen av de mange grensetilfellene må man ikke glemme at de individer som får slik trygd vanligvis er i en lite misunnelsesverdig situasjon.

Figur 1. *Antall personer 60–69 år pr. 31/12.*

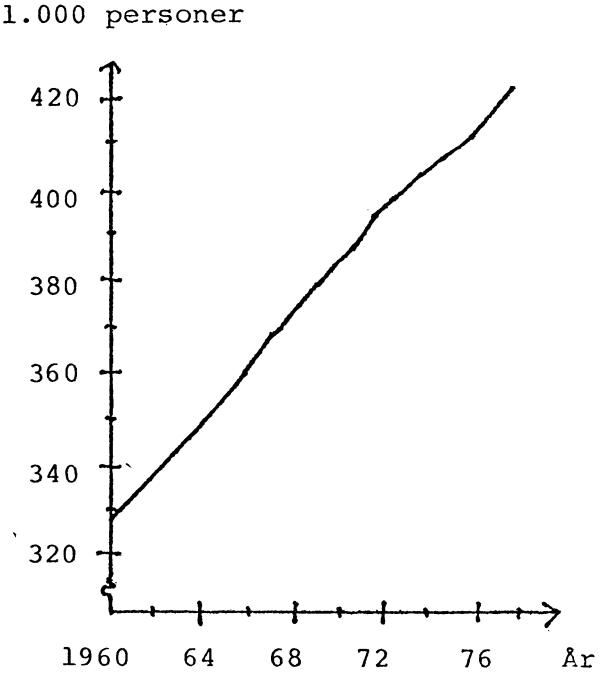

BOKANMELDELSER

MILTON OG ROSE FRIEDMAN:

«Rett til å velge»,
Nå Forlag, 1980
301 s., 135,– kr.

Hvem skal bestemme hva?

Ikke minst blant økonomer, men selvsagt også blant andre yrkesgrupper og politisk interesserte mennesker, pågår en fortløpende debatt om hvordan samfunnet bør styres. Bør vi overlate utviklingen til Adam Smiths usynlige hånd, eller må vi basére oss på kloke, sentrale avgjørelser? Marked eller planøkonomi, det er spørsmålet.

Enkelte forenkler denne debatt utillatelig og fremstiller det som om det er et valg mellom styring og planløshet. Men for de fleste vil problemet være noe mer nyansert, det er et spørsmål om hvilken styringsteknikk som er den beste. Når kan samfunnet styre ved hjelp av marked og når er det nødvendig å treffe beslutninger på tvers av markedet eller uten hjelp av markedet?

Oppfatningen av hvor grensen mellom disse to filosofier bør trekkes vil selvsagt stadig forandre seg. I lys av 30-årenes krise og den annen verdenskrig hadde den sentrale planøkonomi stor tilslutning i de fleste land. Nå synes utviklingen klart å gå i retning av større forståelse for å bruke markedsmekanismen, i allfall mye lenger enn vi hittil har vært vant til.

I denne debatt må den bok som Milton og Rose Friedman har utgitt, «Rett til å velge» (Free to Chose), ansees som et særdeles viktig bidrag. Milton Friedman har jo lenge vært meget kjent for de fleste økonomer, som Nobelprisvinner og som monetarismens far. Men i denne boken argumenterer han og hans kone Rose langs andre baner.

Rett til å velge er i første rekke en politisk bok. Forfatterne legger ikke skjul på at de ut fra økonomiske betraktninger mener at alt taler for at samfunnet i langt større grad enn hittil bør overlate valgspørsmålet til markedet fordi dette er mer rasjonelt, men deres hovedargument er at denne styringsteknikk sikrer større politisk frihet for den enkelte. På en rekke områder av samfunnslivet går forfatterne i denne bok inn på de argumenter som tradisjonelt har vært anført for at myndighetene må gripe inn, enten det gjelder å regulere utenriksøkonomien, den sosiale utvikling, undervisningsvesenet, inntektsfordelingen eller andre viktige spørsmål, og konkluderer med at de mål som vanligvis er anført som begrunnelse for sentrale inngrep, minst like effektivt burde kunne vært nådd ved å overlate utviklingen til et desentralisert marked.

Forfatternes hovedbegrunnelse er, nesten uansett hvilket område de tar for seg, at de statlige beslutninger som treffes på sentralt nivå alltid vil ha uønskede sidevirkninger. Like ofte som de sentrale reguleringer som vedtas løser problemer, like ofte skaper de nye og større. Forfatterne bebreider, og kanskje med god grunn, de som taler for statlige reguleringer for at de systematisk unnlater å påpeke at den løsningsteknikk de anbefaler i allfall har betydelige systemkostnader ved seg. I den debatt som har pågått her i landet, har det ofte som en begrunnelse for sentrale løsninger, vært anført at markedet ikke funksjonerer perfekt. Disse anførsler har sikkert ofte vært meget godt begrunnet. Men den erfaring som nå avtegner seg viser tydelig at man begår store feil om man sammenligner et uperfekt marked mot et idealbilde av sentral styringsteknikk. De sentrale løsninger vil være beheftet med andre feil. I tillegg til de sidevirkninger de sentrale løsninger vil ha, vil de ofte heller ikke være rasjonelle i forhold til det som er deres egentlige formål.

I denne debatt er det i den senere tid kommet til en rekke betraktninger som indikerer at de mennesker som er aktører i et sentralt beslutningssystem, selv har interesser i saken som kan gå på tvers av de samfunnsmessige vurderinger som den sentrale løsning egentlig forutsetter legges til grunn. Allerede for mange år siden la den danske sosialdemokratiske professor og politiker Jørgen Dich disse betraktninger til grunn i sin kjente bok «Den herskende klasse». Milton og Rose Friedman forfølger dette tema og legger ikke skjul på at de personer som vil være involvert i sentrale beslutninger svært ofte er ute for å ta vare på sine egne interesser. I en kort innledning til boken siteres en uttalelse fra den amerikanske høyesterettsdommer Louis Brandeis som sier: «Mennesker født til frihet er helt naturlig på vakt mot inngrep i friheten fra ondsinnede ledere. Men de største farene for friheten lurer i snikende inngrep av nidkjære og velmenende menn som mangler innsikt». Milton og Rose Friedmans bok er ikke noen carte blanche for en gjenoppliving av Manchester liberalismen. Men de understreker sterkere enn de aller fleste de farer som oppstår når myndighetene griper inn for å løse noe annet enn det som de kaller statens naturlige oppgaver, det å beskytte borgerne mot tvang fra fremmede makter og mot tvang påført fra andre medborgere.

En sentral oppgave for myndighetene er derfor gjennom rettsapparat å sørge for at markedet funksjonerer, for at de spilleregler som gjelder mellom borgerne blir respektert. Men hvis myndighetene utover dette griper inn for å skape «rettferd» og «resultatlikhet», så er det for det første ingen grense for hvor langt myndighetene kan gripe inn, og disse inngrep vil vanligvis etter forfatternes mening gi gale og uønskede resultater.

Disse grunnteser som blir fremført allerede i bokens første kapittel, blir etter hvert gjentatt ved illustrasjoner på forskjellige områder. Forfatterne går igjennom skolepolitikken og fremholder at undervisningen ville vært bedre og billigere om den i

større grad var privatisert. Når det gjelder forbrukerpolitikken, hevder også forfatterne at markedet etter all sannsynlighet vil verge forbrukerne bedre enn noen offentlig kontrollinstans.

Forfatterne mener også at de økonomiske kriser som vi har hatt, i det alt overveiende er skapt av politiske inngrep og ikke av markedet. Inflasjonen, fremholder forfatterne, er et resultat av det politiske ambisjonsnivå. Forfatterne hevder at det er ikke fagbevegelse og fagforeninger som beskytter arbeiderne og andre lønnstakere, men de muligheter som markedsmekanismen skaper.

Det er antagelig få som ønsker å følge Rose og Milton Friedman helt til døren i deres argumentasjon. De går lenger og uttaler seg krassere enn det som for tiden ansees å være stuerent. Men boken «Rett til å velge» er en tankevekker og er utfordrende. På tross av at forfatterne hevder at de her i første rekke legger vekt på det politiske aspekt, er det heller ingen grunn til å legge skjul på at det er en glimrende økonomisk lærebok. Den er underholdende fra første til siste side. I et avsluttende kapittel som er kalt «Strømmen snur», gir forfatterne uttrykk for en betydelig optimisme og mener at den intellektuelle bølge som for tiden gjør seg gjeldende i Amerika og i mange andre land, etter hvert vil presse igjennom en tilbakevending til et mer desentralisert, markedsmessig økonomisk system. Særinteressene vil svekkes til fordel for økt forståelse for fellesskapets interesser. Byråkratiets premisser vil vike for de enkeltes rett. Men først og sist understrekes betydningen av politisk frihet. Forfatterne viser til den økonomiske revolt som i 1867 ble foretatt av de aristokratiske Meiji-lederne som overtok makten i Japan. Disse trodde på aristokrati og på at en elite skal utøve den politiske kontroll. Men den liberale økonomiske politikk som de ut fra rasjonelle overveielser gikk inn for, førte til en utvidelse av massenes muligheter og gradvis til større personlig frihet. De menn som overtok India umiddelbart etter 2. verdenskrig var på den annen side brennende tilhengere av politisk frihet, personlig frihet og demokrati. Men de innførte en kollektivistisk økonomisk politikk som lammet nasjonen på grunn av restriksjoner og de fortsatte å undergrave den store grad av personlig og politisk frihet som britene hadde fremmet.

Egil Bakke

«The Economic Role of Women in the ECE Region»
United Nations, New York, 1980.

Kvinner i tall – men ikke bare tørre.

I Norge var 27 prosent av alle kvinner over 15 år yrkesaktive i 1970. I Finland var 53 prosent yrkesaktive. Tilsvarende tall for Polen og USA var 62 og 41 prosent. Fem år senere hadde Norge tatt innpå en del av forspranget til de andre landene: 42 prosent, mot USA 47 prosent og Finland 55 prosent.

I 1977 hadde kvinnelige industriarbeidere i Irland en timelønn som utgjorde 62 prosent av de mannlige industriarbeidernes lønn. I Frankrike fikk kvinnene 75 prosent og i Sverige 87 prosent.

Hvorfor er yrkesaktiviteten for kvinner så høy i Polen? Gjelder prinsippet om «lik lønn for likt arbeid» når det gjelder menn og kvinner?

FN-publikasjonen *«The Economic Role of Women in the ECE-Region»* inneholder en mengde data om kvinner i Europa med Sovjetunionen pluss USA og Canada. (ECE = Economic Commission for Europe). En stor del av datamaterialet er hentet fra folketellingene 1970/71 med hovedtall fra omkring 1950 og 1960 som sammenlikningsgrunnlag. Datamaterialet fra 70-årene, det vil si helt fram til 1978, er hentet fra mindre omfattende, men hyppigere, tellinger. Det nyeste materialet er ikke helt komplett og gir ikke sammenliknbare tall for alle landene. Det illustrerer likevel interessante likheter og ulikheter innenfor ECE-området i utviklingen av kvinners yrkesaktivitet og lønnsforhold de siste årene. Publikasjonen inneholder også fyldige kommentarer til datamaterialet, vurdering av datakvalitet og henvisninger til kilder og analyser av tilsvarende nasjonale materialer. Den inneholder imidlertid ingen økonometriske analyser av det internasjonale datamaterialet. Ut fra teoretisk-økonomiske resonnementer pekes det på mulige forklaringer, men økonomisk teori utnyttes ikke systematisk som analyseverktøy. Det finnes en ganske omfattende litteratur på området «teori for (gifte) kvinners yrkesaktivitet». Nasjonale analyser basert på både tverrsnittsdata og tidsserier tyder på at det er mulig å si en god del fornuftig om kvinners yrkesaktivitet ut fra relativt enkle modeller. Men fantasi og videreutvikling av modellene må til før de kan anvendes på internasjonale data.

Øst og vest.

Ved internasjonale sammenlikninger av offisiell statistikk er det alltid et problem at definisjoner, løsning av måleproblemer og innsamlingsmetoder varierer fra land til land. Ved folketellingene i 1970/71 fulgte imidlertid de fleste landene FN's prinsipper i store trekk. Blant annet tilhører kvinner som bare gjør husarbeid hjemme ikke arbeidsstyrken. Kvinner som arbeider *uten lønn i familiebedrifter* eller har lønnet arbeid større eller mindre deler av

året regnes som yrkesaktive. Denne avgrensningen slår svært forskjellig ut: I Polen og Romania, der mer enn 60 prosent er yrkesaktive, er en stor del av kvinnene sysselsatt i jordbruket; mange uten lønn. I Tyrkia arbeider 44 prosent av alle kvinnene i jordbruket, men bare 2 prosent er lønnet. 5 prosent arbeider i andre næringer. I Vest-Europa ligger yrkesaktiviteten mellom 25 og 50 prosent. Svært få arbeider i jordbruket og nesten ingen uten lønn. Skal de ulønnete jordbruksarbeiderne regnes som yrkesaktive når vi ønsker å sammenlikne, studere og analysere «kvinnens økonomiske rolle»? Andre spesifikasjoner skaper også problemer: Nivågradering av utdannelse og sammenlikning av lønninger.

Ofte synes de kulturelle og politiske forskjellene å være så store at selv veldefinerte størrelser vanskelig lar seg sammenlikne på tvers av landegrensene. Men den foreliggende publikasjonen inspirerer i hvert fall meg til å stille spørsmål om hva som ligger bak, om det tross alt finnes et mønster på tvers av landegrensene, og om kvinnens økonomiske rolle i ett land kan si noe om hvordan det vil utvikle seg i andre land.

Som indikatorer på kvinnens økonomiske rolle presenteres aldersspesifikke, næringsspesifikke og yrkesspesifikke aktivitetsandeler. Videre er det beregnet hvor mye kvinner tjener i forhold til menn fordelt på yrker og næringer. Som en hovedregel ser det ut til å gå *et skille mellom øst og vest.* Landene i Syd-Europa skiller seg også ut, men er en mer sammensatt gruppe. Det finnes unntak fra dette mønsteret. I Be-Ne-Lux-landene synes utviklingen mot likhet mellom menn og kvinner å ligge et par årtier etter utviklingen i resten av Vest-Europa. I Irland, Polen og Romania finner vi klare fellestrekk med landene i Syd-Europa.

Yrkesaktivitet.

Landene i Øst-Europa er karakterisert ved høy yrkesaktivitet, også når vi holder kvinnene i jordbruket utenfor. De aldersspesifikke aktivitetsratene viser *stabil og høy* deltakelse for aldersklassene fra 20 til 55 år; nær 80 prosent. Ved ca. 55 år faller aktiviteten drastisk. I Vest-Europa og Nord-Amerika viser aktiviteten en klar *nedgang i kvinnens mest fruktbare alder,* 25 til 34 år, men øker igjen i 40–50 års alderen. I Sverige og Storbritannia er den nesten like høy omkring 50 år som den er for aldersklassene 20 til 25 år. Aktiviteten faller gradvis etter 55 år. I Be-Ne-Lux-landene og Irland er den gjennomsnittlige aktiviteten lavere enn ellers i Vest-Europa (25–30 prosent mot 40–50 prosent), men aldersmønsteret er det samme.

Det er først og fremst yrkesaktiviteten blant *gifte kvinner*, og *kvinner med barn* som skaper ulikhetene i aktivitetsnivået mellom landene. I 1970 var 7 prosent av de gifte kvinnene i Spania og Irland yrkesaktive. I Belgia var 27 prosent aktive og i Sverige 37 prosent. Mer enn 50 prosent av de gifte kvinnene i Finland, Tsjekkoslovakia og Ungarn var yrkesaktive.

Deltidsarbeid var (og er) mest utbredt i de vesteuropeiske landene med høy yrkesaktivitet: Norge, Sverige, Danmark og Storbritannia.

Arbeidsløshet.

Samtidig med den sterke veksten i yrkesaktiviteten de siste 20 årene, har arbeidsløsheten blant kvinner økt. Antall arbeidsløse kvinner i forhold til menn har også økt. I 1977/78 var *arbeidsløsheten blant kvinner mye større enn blant menn* for eksempel i Belgia, Frankrike og USA. Her mangler data for Øst-Europa. Økningen skyldes delvis den økonomiske tilbakegangen i perioden 1973–78, men også at den «usynlige arbeidsløsheten» er blitt synlig. Registreringen av arbeidsløse kvinner er blitt mer effektiv fordi trygdeordninger og arbeidsformidling er bedre utbygd og gir kvinner insentiver til å melde seg som arbeidssøkere.

Er kvinnene hardere rammet enn mennene av tilbakeslaget i 1973–78? De tjenesteytende næringer som sysselsetter mange kvinner (særlig i vest), har kommet relativt godt ut av krisen i de fleste landene innenfor ECE-området. Men kvinner synes å være mer sårbare enn menn når det først skjer innskrenkninger på en arbeidsplass. I tillegg er innskrenkningen/vekstreduksjonen større i de industrigrenene som sysselsetter mange kvinner enn i de mannsdominerte industrigrenene.

Kvinnenæringer og kvinneyrker.

Grupperer vi landene etter yrkesaktive kvinner fordelt på primær-, sekundær- og tertiærnæringer, finner vi klare forskjeller mellom Øst-Europa/Sovjetunionen og Vest-Europa/USA. I Tsjekkoslovakia, Sovjetunionen og Bulgaria arbeider like mange kvinner i *sekundær- og tertiærnæringene;* 30–40 prosent i hver næringsgruppe. I USA, Sverige, Norge og Nederland arbeider mer enn 70 prosent i *tertiærnæringene* og mindre enn 20 prosent i industrinæringene (sekundærnæringene). Felles for øst og vest er at tertiærnæringene til nå har vokst på bekostning av de to andre gruppene. I øst har imidlertid andelen av yrkesaktive kvinner, og antall kvinner i forhold til antall menn, i sekundærnæringene også økt og gitt et annet sysselsettingsmønster enn i vest. Kvinnene utgjør omtrent 40 prosent av de sysselsatte i industrinæringene i Øst-Europa; i Norge, Sverige og Nederland 12-20 prosent og i USA 23 prosent. I tertiærnæringene er forskjellen mellom Øst- og Vest-Europa mindre markert.

Ser vi på den yrkesmessige fordeling finner vi at både i øst og vest og syd dominerer kvinnene *fag og yrker som i stor grad krever de samme ferdighetene som det ubetalte arbeidet i hjemmet* krever: Helse- og sosialarbeid, rengjøring, undervisning på lavt nivå,

konfeksjonssøm, kontorarbeid osv. En stor del av kvinnene i industrien har tjensteytende yrker. I vest tar meget få del i selve produksjonsarbeidet. I Sovjetunionen og Tsjekkoslovakia utgjør kvinnene 30 prosent av produksjonsarbeiderne i industrien; I Norge 9 prosent og i Sverige og Spania 13 prosent. I hele ECE-området er tekstil og konfeksjon «kvinneindustri».

Kvinnens lønn.

Sammenlikner vi menns og kvinners gjennomsnittlige månedslønn er forskjellen minst i Sverige og størst i Storbritannia, Irland og Luxenbourg. Data for Øst-Europa mangler. Når vi korrigerer for forskjell i arbeidstid og sammenlikner timelønn for sysselsatte i industrien i 1976/77 tjente kvinnene i Norge 80 prosent av mennene, i Sverige 87 prosent, i Storbritannia 70 prosent og i Irland 62 prosent. Bak disse tallene ligger blant annet at menn og kvinner arbeider i ulike industrigrener, har ulike yrker, kvinnene er yngre enn mennene og har kortere yrkeserfaring.

Demografi og utdanning

Ved siden av data om demografiske forhold inneholder FN-publikasjonen detaljerte data om utdanning som bakgrunnsmateriale for å forklare kvinnenes ulike aktivitetsmønstre i ECE-landene.

Fertilitet og dødelighet er redusert i øst og vest.

Andelen av kvinner med utdannelse på høyeste nivå er økende. I flere østeuropeiske land er det flere kvinner enn menn med høy utdannelse. Men blant de med høy utdannelse har kvinnene kortest utdannelse. Kvinnene velger i stor grad de samme fagene i Øst- og Vest-Europa. Unntaket med kvinnelig overrepresentasjon blant medisinere i enkelte østeuropeiske land skulle være velkjent.

En gruppe forklaringsvariable som ikke er tatt med i FN-publikasjonen og som vanskeligere lar seg systematisere i tabeller er *politisk økonomiske tiltak som påvirker forholdene på arbeidsmarkedet:* arbeidsmarkedstiltak, næringspolitikk, kjønnskvotering, utbygging av omsorgsinstitusjoner (barnehager), trygdesystemet, pensjonsalder, skatteregler osv.

Skillet mellom øst og vest kan tolkes som et skille mellom land med *sentraldirigert økonomi* og land med *markedsøkonomi.* En slik todeling er trolig for enkel og lite fruktbar fordi svært få land kan sies å ha et rendyrket system av den ene eller andre typen. Jeg tror det er nødvendig å spesifisere flere *«systemvariable»*, som varierer både i tid og rom, ved siden av de mer tradisjonelle forklaringsvariable; næringsstruktur, utdanning osv. Med komplette tidsserier av utvalgte variable fra tverrsnittsmaterialet i FN-publikasjonen, kan det da kanskje være mulig å estimere en modell som simulerer kvinners yrkesaktivitet i så forskjellige land som de vi finner innenfor ECE-området.

Hege Torp

REIDAR ALMÅS:

«Nye organisasjonsformer i landbruket»,
Universitetsforlaget, 1980,
328s., 95 kr.

Jordbruket er kjent for sine sterke omsetningsorganisasjoner. Like karakteristisk er det at sterkt formaliserte samarbeidsformer mellom bøndene i selve gårdsdriften har hatt vanskelig for å slå igjennom. Bare få bønder praktiserer slikt samarbeid (1–2 promille).

Reidar Almås har i en undersøkelse, «Nye organisasjonsformer i jordbruket», studert dette fenomenet nærmere.

Almås hører til de sosiologer som mener at uten teori blir samfunnsvitenskapen blind. Sine teorier prøver han så å teste på et materiale som består av et utvalg gårdsbruk med fellesbeite og fellesfjøs, og et kontrollutvalg av bruk som ikke samarbeider. Det blir da mulig å studere forutsetninger for at bønder skal samarbeide om gårdsdriften og å vise hva som kan oppnås ved samarbeide.

Teorier

Den teoretiske rammen er omfattende, men etter min mening utflytende. Den starter med betraktinger om produktivkreftene og om produksjonsforholdene. Almås drøfter klasseforholdene og statens landbrukspolitikk, og stiller følgende spørsmål: «Kva er det som gjer planlegginga av jordbruket så vanskeleg i eit kapitalistisk samfunn?». Jo, det er motsetningen mellom produktivkreftene og produksjonsforholdene, sier Almås. I denne sammenhengen blir, kooperasjonen ifølge forfatteren, et organisatorisk virkemiddel for å oppnå kapitalistisk konsentrasjon i kapitalistiske land.

Selv vil han imidlertid studere kooperasjonen, i dette tilfelle fellesbeite, fellesfjøs og samdrift, som sosiologisk fenomen.

Det fragment av en teori om kooperasjon som forfatteren utarbeider (forfatterens uttrykk), inneholder ikke noen nye tanker. Han skiller mellom subjektive og objektive vilkår for samvirke på den ene side og de ytre vilkårene på den annen side. Slike begreper prøver han så å sette sammen til en teori (en sosiologisk teori?). Dette blir i beste fall en uklar

teori. Den sier ikke annet enn at den enkelte bonde har visse forestillinger om samarbeid (kooperasjon), hva han har hørt fra andre, lest i bøker og utredninger m.m. Bondens preferanser i samspill med kunnskaper, erfaringer og forestillinger avgjør om han vil satse på samarbeid med andre bønder eller ikke.

Myndighetenes landbrukspolitikk overfor bruk som samarbeider i forhold til politikken overfor frittstående bruk, blir rimeligvis også et moment.

Almås går ikke særlig nøye inn på bøndenes behov og preferansefunksjon. Jeg tror han ville ha tjent på å tenke mer «sosialøkonomisk». Da ville utgangspunktet vært at bøndene/gårdbrukerne har en nyttefunksjon. I den inngår økonomiske elementer, behovet for fritid og behovet for trygghet og for selvstendighet m.m. Mange har i dag den oppfatning, rett eller galt, at samarbeid i det lange løp representerer utrygghet og uvisshet og kan gå på bekostning av selvstendighet. Og selv om mulighetene er store for økonomiske fordeler, velger de å stå utenfor forpliktende samarbeid.

Dersom Almås hadde gjort bruk av et sosialøkonomisk nyttebegrep, kunne diskusjonen under dette punktet blitt langt mer presis. Han kunne da forklart hvorfor noen, under de rådende forhold, velger «samarbeidsløsninger», mens andre ikke gjør det. Ifølge Almås er årsaken til at bøndene ikke samarbeider gammel vanetenkning som hindrer dem i å bedre sin velferd. Dette kan neppe være hele forklaringen.

Emperidelen

Kontrollbrukene (til de som har valgt samarbeid (fellesfjøs)) ble trukket ut på følgende måte:

- det blir drevet mjølkeproduksjon
- dyrket areal avviker mindre enn 10% fra de bruk som har fellesfjøs
- brukerens alder avviker mindre enn 5 år fra det som er tilfelle på et bruk som er med i et fellesfjøs

Når disse vilkårene var oppfylte, ble det nærmeste bruket til de som er med i et fellesfjøs plukket ut.

Datainnsamlingen er gjennomført ved spørreskjema og personlig intervju.

Ved å sammenlikne brukene med de som velger fellesfjøs, håper forfatteren å komme fram til de forhold som betinger og utelukker samarbeid. Denne sammenlikningen foretas ved at en bruker toveistabeller og isolert sammenlikner økonomisk resultat, fritid og trivsel på bruk i kontrollgruppen og på bruk som samarbeider.

Slik kontrollgruppen er plukket ut har denne metoden prinsippielle svakheter. Utvelgelseskriteriene har neppe hindret at det er systematisk forskjell mellom kontrollgruppen og de andre brukene som bl.a. kan generere forskjeller i tilpassing og driftsresultat, men som forfatteren i sine drøftinger henfører til koopersjonsalternativet. Slike forskjeller kan ha å gjøre med alder, utdannelse, familiesituasjon, gårdsskog, muligheter for sysselsetting utenom jord og skog. La meg ta et eksempel: At bøndene på kontrollbrukene har mindre fritid enn bøndene som velger en «kooperasjonsløsning», mener forfatteren henger sammen med kooperasjonsløsningen. Det er imidlertid flere momenter som kan forklare dette. Bl.a. er det flere eldre i kontrollgruppen enn i kooperasjonsgruppen. Det kan tenkes at de eldre ikke er så innstilt på å ta ut «frihelger» som yngre. I så fall har den observerte forskjell i tidsutnyttelse sammenheng med forskjell i alder og ikke bare med om kooperasjonen er valgt. Noen nærmere diskusjon av disse og andre momenter foretas dessverre ikke.

Et annet eksempel: Jordbruksinntektene er minst i kontrollgruppen, noe som blir tolket slik at fellesbeite/samdrift er mest effektivt. Nå er det imidlertid slik at «kooperasjonsbrukene» og kontrollbrukene kan tenkes å være systematisk forskjellige m.h.t. «andre inntekter». Det å sammenlikne jordbruksinntekter sier da ikke så mye. Ting kan nettopp tyde på at kontrollgruppen systematisk er forskjellig fra «samarbeidsbrukene» i denne forstand. Bl.a. er kutallet pr. bruk mindre i kontrollgruppen enn på bruk som har samdrift (og fellesbeite). En mulighet er at dette f.eks. reflekterer at kontrollgruppene har større inntekter fra skogen eller større inntekter utenom landbruket.

Derimot legger Almås tilsynelatende vekt på at jordbruksinntektene og lønnsevne pr. time er større i samdriftene enn på brukene som er med i Driftsgranskningene til Landbruksøkonomisk Institutt. En slik sammenlikning sier svært lite, da det er åpenbart at samdriftsbrukene er utvalgte bruk som ikke er representative, og derfor ikke uten videre kan sammenliknes med brukene i Driftsgranskningene, som på sin side heller ikke er representative for norske gårdsbruk.

Konklusjonen blir: Mer systematisk diskusjon savnes av hva som betinger og forårsaker ulik tilpassing og ulikt driftsresultat på samdriftsbruk og bruk i kontrollgruppen. I denne forbindelse hadde det vært nyttig med spesifikke nyttefunksjoner, tilpassingskriterier for å realisere de privatøkonomiske målsettinger og mer systematisk bruk av statistiske metoder for å forklare forskjeller som observeres (f.eks. regresjonsanalyse).

Forfatterens påstand – – – «at vi i dette arbeidet har dokumentert at dei mange fordelane ved samvirke er både fleire og viktigare enn ulempene», kan ikke bli annet enn en påstand.

Landbrukspolitiske konsekvenser

En av forfatterens viktigste hypoteser er at jordbruksteknologien utvikler seg raskere enn eiendomsstrukturen, og mange bruk blir derfor ifølge forfatteren stående og stange mot «utvidingsterskler».

Her kommer former for samarbeid inn. Forfatteren mener at et slikt samarbeid kan slå ut i bedre økonomi og økt velferd for jordbrukerne under ett. («Eit meir moderne utstyr kan skaffast til ein rimelegare penge. Arbeidet kan gjerast på kortare tid, og det går an å koma seg ifrå anten ein er sjuk, skal på ferie eller på møte. Arbeidsgleda blir større og dei som samarbeider spreier nyvinningar i yrkesmiljøet»). Dette gjelder, såvidt jeg skjønner, også når han forlater «samarbeid» som sosiologisk fenomen, men setter samarbeid mellom gårdbrukere inn i økonomisk-politisk ramme (f.eks. tenker seg det norske samfunn).

Ved å studere tilpassingen på det enkelte bruk, kan forfatteren naturligvis si lite om hva som vil bli de landbrukspolitiske konsekvenser av en høyere grad av et samarbeid mellom gårdsbrukene om driften. Det blir således ingen overbevisende diskusjon av «makrokonsekvenser» som Almås foretar. Forenklet kan en si at forfatteren forutsetter at rammebetingelsene for gårdsbrukene og jordbruket skal være som i dag, og at han så summerer opp noen privatøkonomiske fordeler som brukene som praktiserer samarbeid har i forhold til sin kontrollgruppe. Dette er neppe holdbart, da en annen tilpassing på gårdsbrukene (som et samarbeid mellom bønder vil resultere i) vil medføre endrede rammebetingelser.

Avslutning

Det er noe overraskende for meg å høre at boken er en doktoravhandling. Til det er databehandlingen for dårlig og de konklusjoner som treffes er for tvilsomme, etter min mening. Boken er på den annen side lettlest og «spennende» skrevet og leserens interesse holder seg gjennom alle de 311 sidene. Som en referanse-bok til en undervisningsserie, studiesirkel m.m. om tema «samarbeid mellom bønder» finner jeg boken nokså vellykket. Dels fordi forfatteren tar opp et tema som er interessant og lite studert hittil, dels fordi forfatteren prøver og lykkes i å holde god kontakt med leseren.

Per Halvor Vale

PREBEN MUNTHE

«Penger, kreditt og valuta».
Universitetsforlaget 1980,
390 sider, 145.– kr.

Bare vel to år etter første utgave kom ut, har Preben Munthe funnet det nødvendig å revidere boken «Penger, kreditt og valuta». Dette skyldes ikke at første utgaven var et uferdig produkt, men har sammenheng med den utvikling som har funnet sted innen fagområdet. Penge- og kredittpolitikk er både i Norge og internasjonalt blitt tillagt større vekt av de økonomisk-politiske organer. I de to årene som har gått siden første utgaven av Munthes bok kom, har det også funnet sted en del endringer i de rammebetingelsene penge- og kredittpolitikken utøves innenfor.

Annen utgave av «Penger, kreditt og valuta» er blitt mer omfangsrik enn den første utgaven. Boka er fremdeles delt i to hoveddeler, en som omhandler penger og kreditt i teori og praksis og en del som drøfter valutateorier og valutapolitikk. Penge- og kredittdelen innledes med et kapittel hvor en rekke begreper og regnskapsmessige sammenhenger gjennomgås. Deretter følger et kapittel om penger og kredittmarkeder, et kapittel som nå er blitt utvidet med et avsnitt om det norske kredittsystem. Teorier for etterspørselen etter penger og tilbudet av penger, herunder sentralbankens rolle, behandles i de tre etterfølgende kapitler. De tre siste kapitlene i penge- og kredittdelen av boka omhandler sammenhengen mellom penge- og realsiden i økonomien, hvorav kapitlet om monetarismen og inflasjon er nye i forhold til første utgaven av boka.

Bokas valutadel er disponert over omlag samme lest som penge- og kredittdelen. I innledningskapittelet klargjøres enkelte begreper og det gis en generell oversikt over valutamarkedet i Norge og utlandet. De to følgende kapitler omhandler teorier for tilbud og etterspørsel etter valuta og virkningene på eksport, import og kapitalbevegelser av endringer i valutakursene. Kapitlet om tilbud og etterspørsel etter valuta er en del utvidet, bl.a. med et avsnitt om kjøpekraftsparitetsteorien, sml. med i den første utgaven av boka. De fem siste kapitlene i valutadelen behandler mer spesielle temaer innen emnet valutateori og politikk. Terminmarkedet vies et eget kapittel og dette er skrevet en del om sml. med i første utgaven av boka. Ellers er det kapitler om internasjonal likviditet, valutasystemer før og etter den andre verdenskrig samt et om eurovalutamarkedet. Endelig er det et teknisk vedlegg om valutakursberegninger.

De nye kapitlene og avsnittene i boka har bidratt til å gjøre den mer komplett. Selv om monetarismens ideer er svært omdiskuterte, virker det ufullstendig når en bok om penger og kreditt bare omtaler denne teoriretningen i et lite avsnitt, som tilfellet var i den første utgaven av boka. Pengemengdevekst og inflasjon er også to begreper en ofte forbinder med hverandre. Kapitlet om inflasjon er derfor en naturlig utvidelse av boka, samtidig som Munthe her klart greier å formidle at inflasjon også har mange andre årsaker enn høy pengemengdevekst. Hans opplegg

med å ta utgangspunkt i en krigsøkonomi synes jeg har falt pedagogisk heldig ut.

Boka er generelt velskrevet og veldisponert. Munthe har evnen til å fremstille selv kompliserte sammenhenger på en klar og relativt lettfattelig måte. Drøftingen i boka baserer seg i all hovedsak på en ikke-matematisk fremstillingsmåte. Presisjonsnivået er likevel forholdsvis høyt, og leseren får et godt innblikk i de sammenhenger en mener gjelder innen penge- og kredittområdet.

Det er likevel sjelden en leser en bok uten at en støter på avsnitt en mener kunne vært gjort bedre. Så også med «Penger, kreditt og valuta».

I bokas tredje kapittel drøfter Munthe hva penger er. Det jeg oppfatter som Munthes grunnleggende definisjon av penger er at «penger er ethvert alminnelig godtatt betalingsmiddel». Penger er et finansobjekt. For å avgrense penger fra andre finansobjekter defineres ethvert annen finansobjekt enn penger som *kreditt*. Denne avgrensningen synes jeg kan virke noe uklar. Begrepet kreditt forbindes normalt også med finansobjekter som inngår i definisjonen av penger. Ethvert bankinnskudd er kreditt til bankene og sedler og mynt kan sies å være kreditt til sentralbanken. I et senere kapittel omtaler Munthe dessuten pengemarkedet som et marked for kortsiktig kreditt. Etterhvert som en kommer utover i boka blir således avgrensningen mellom penger og kreditt noe kunstig og uklar.

Munthe drøfter i kapittel VII sammenhengen mellom penge- og realsiden i en økonomi. Han har her brukt de tradisjonelle Keynesianske resonnementene om hvordan økt pengetilbud reduserer renten og hvordan dette stimulerer de private realinvesteringer og via inntektsmultiplikatoren øker nasjonalprodukt og sysselsetting. I et eget avsnitt søker han også å knytte sammen kredittmultiplikatoren og den Keynesianske inntektsmultiplikatoren. Dette er et nyttig avsnitt i det han relativt lettfattelig får fram en del poenger en ellers ofte bare ser fremstilt i tilknytning til store og kompliserte matematiske modeller. Et par formuleringer i dette avsnittet er imidlertid egnet til misforståelse. Munthe skriver (side 144): «De økte investeringene fører via inntektsmultiplikatoren til en økning i nasjonalprodukt. Et større nasjonalprodukt fører igjen til økt sparing, og en del av denne vil trolig plasseres som bankinnskudd. *Denne innskuddsøkning forsterker den opprinnelige kredittmultiplikatoren.*» (min uthevning) Dette avsnittet kan lett tolkes i retning av at økt nasjonalprodukt i seg selv øker pengetilbudet (større bankinnskudd). Den økte sparingen og de derav avledede nye bankinnskuddene som det her snakkes om, kommer ikke i tillegg til kredittmultiplikatoren, men er heller en måte å forklare hvordan kredittmultiplikatoren fremkommer. Publikum kan ikke sette mer penger i banken enn det de får tilført, da hovedsakelig i form av bankutlån. Et økt aktivitetsnivå kan imidlertid tenkes å ville redusere den andel av pengemengden publikum ønsker å sitte med i form av kontanter (og muligens bankenes kasseandel). Hvis det skjer, vil en kunne si at høyere nasjonalprodukt forsterker kredittmultiplikatoren. Det virker imidlertid ikke som det er dette Munthe sikter til i det nevnte avsnitt.

To mindre merknader til bokas penge- og kredittdel kan også nevnes. I drøftingen av bankenes låneadgang i Norges Bank i avsnittet om det korte pengemarkedet kommer Munthe inn på hvordan en bank som har utnyttet sin låneadgang maksimalt kan låne midler av en annen bank som da i mindre grad har utnyttet sitt lånepotensiale. Han antyder at slike avtaler mellom bankene kan oppfattes som misbruk av låneordningen i Norges Bank. Jeg har vanskelig for å se at dette adskiller seg fra helt ordinære og legale interbanklånetransaksjoner. Ellers i kapittel II under avsnittet om publikums likviditet, defineres kommunene som en del av sentralmyndighetene. I norsk pengemengdestatistikk regnes kommunene som en del av publikumssektoren.

Selvom valutadelen og penge- og kredittdelen i boka fysisk markeres som to selvstendige deler, viser drøftingen begge steder at det er nær sammenheng mellom disse to temaene. I penge- og kredittdelen av boka antas det at myndighetene i et land som Norge i prinsippet har full kontroll over veksten i pengemengden fordi en samtidig forutsetter streng valutaregulering. En del avsnitt i valutadelen viser på den andre siden at dette er en sannhet med modifikasjoner når en samtidig opererer med faste valutakurser. Den praktiske gjennomføringen av penge- og kredittpolitikken i Norge er da også ofte blitt forstyrret av uforutsette kapitalbevegelser og uventet utvikling i driftsbalansen overfor utlandet. Det har i den senere tid vært en viss debatt om hva slags måltall en skal styre etter i penge- og kredittpolitikken. I en artikkel i Penger og Kreditt nr. 3 1980, hevder direktør Skånland at det synes mest hensiktsmessig å ha mål for den innenlandske likviditetstilførsel fremfor vekst i pengemengden. Dette skyldes bl.a. den manglende kontroll myndighetene har over publikums nettosalg av valuta til bankene.

Kapitalbevegelser over landegrensene vil på kort sikt påvirkes av en rekke økonomiske og ikke økonomiske faktorer. I tradisjonell teori tillegges relative renter og kortsiktige forventninger om valutakursutviklingen stor vekt som bestemmende argumenter for privat netto kapitalinngang til et land. Munthe fremhever at det er forholdet mellom realrentene i to land som avgjør hvor det vil være mest lønnsomt å foreta finansielle investeringer. Jeg er egentlig ikke uenig i det, i hvertfall når en ser det hele over noe tid. Utsagnet krever imidlertid etter min oppfatning en viss tilleggsforklaring. Ved faste valutakurser vil det på kort sikt særlig være de nominelle rentesatsene som avgjør i hvilke land det lønner seg å plassere penger. Hvis et land har høyere inflasjon enn andre, vil imidlertid dette over noe tid

Forts. side 10

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1981 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og – forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltakelse i internasjonale forskningskonferanser. Bidrag gis ikke til rene utdanningsformål.

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til:

Norges Banks fond til økonomisk forskning
Postboks 336 Sentrum
Oslo 1

Tlf. (02) 41 21 20, linje 222

Søknadsfristen er 1. mai 1981.

Petter Jakob Bjerve
Formann

Veiledning for bidragsytere

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som tar sikte på å bringe stoff om aktuelle næringsøkonomiske spørsmål og økonomisk politisk debatt såvel som teoretiske og prinsipielle samfunnsøkonomiske spørsmål. De vitenskapelige bidrag bør gjøres tilgjengelige også for ikke-spesialister. Spesielt bør bruk av matematikk gjøres slik at leseren kan følge hovedtrekkene i resonnementer og konklusjoner uten å sette seg inn i matematikken. Eventuelt kan tekniske appendikser overveies. Manuskripter må tilfredsstille følgende krav:

1. Innlevering

Alle manuskripter må innleveres i 2 eksemplarer. Debattinnlegg og kommentarer må være ferdigbehandlet av redaksjonen senest den 15. i måneden før utgivelsesmåneden. Andre typer innlegg (artikler, bokanmeldelser m.m.) vil normalt ha lengre trykningstid. Alle innlegg sendes til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1.

2. Form på manuskript

Manuskriptet skal være maskinskrevet med dobbel linjeavstand. For aktuelle kommentarer og artikler skal det vedlegges et fotografi av forfatteren (passfoto). For artikler skal det dessuten følge et resymé på ca. 100–300 ord og biografiske opplysninger. Resymèet skal være poengrettet og i en direkte form, og artikkelens problemstilling og hovedkonklusjoner skal fremgå av resymèet. De biografiske opplysninger som ønskes er utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted.

3. Fotnoter

Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende. Fotnoter legges ved fortløpende på eget ark.

4. Figurer og tabeller

Figurer og tabeller settes på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De skal ha korte, beskrivende titler. Figurer må lages i en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon. I teksten henvises det til figur/tabell nr. og tittel, ikke som «figuren nedenfor viser».

5. Referanser

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted; Frisch, R. (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave, Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø.

6. Bruk av matematikk

For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

a/b, ikke $\frac{a}{b}$ $\sum_{i=1}^{n}$, ikke $\sum_{i=1}^{n}$

Fot- og toppskrifter kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen a(t) er like god som a_t.

Formler og symboler som brukes, legges ved på eget ark.